

Marksistler ve Kadın

Hazırlayan: Nail Satlıgan

Aşağıdaki seçmeyi Frankfurt/Main Üniversitesi siyaset bilimi profesörü ve dünyanın tanınmış “Marxologlar”ından olan Iring Fetscher’in **Der Marxismus** (yeni baskı, München, R. Piper und Co. Verlag, 1983) adlı belgesel yapıtına dayanarak hazırladık. Fetscher, bu kitabında Marx öncesi sosyalistlerin, Marx ve Engels’in ve Marx sonrası Marksistlerin, felsefe ve din eleştirisinden sınıfsız toplum tasarımına dek uzanan çok çeşitli konulardaki görüşlerini bir dizi temsili alıntı yardımıyla tanıtıyor. Kitabın “Sosyalizm ve Kadınların Özgürleşmesi” bölümü, dört alt bölüme ayrılıyor: “İlk Sosyalistler”, “Karl Marx ve Friedrich Engels”, “İkinci Enternasyonal Dönemi Marksistleri” ve “Üçüncü Enternasyonal Marksistleri”. Fetscher’in derlemesinde Charles Fourier, Flora Tristan, Saint-Simoncular ve Moses “ilk sosyalistler”i; August Bebel, Edward Aveling ile Eleanor Marx-Aveling, Paul Lafargue, Karl Kautsky, Clara Zetkin ve Rosa Luxemburg İkinci Enternasyonal Marksistlerini; nihayet V. İ. Lenin, Lev. D. Trotskiy ve Aleksandra Kollontay da Üçüncü Enternasyonal Marksistlerini temsil ediyor. Biz Fetscher’in seçtiği parçaları, Marx, Engels ve Lenin’i çıkararak aynen yayımlıyoruz. Marx, Engels ve Lenin’e burada yer vermeyişimizin nedeni her üçünün kadın sorunuyla ilgili görüşlerinin daha önce yayımlanmış çeşitli derlemeler (Öncü, Sol ve İnter yayınlarının derlemeleri, ayrıca Engels’in **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**) aracılığıyla Türkçe’ye zaten aktarılmış

olmasıdır. Kaldı ki dergi sayfaları da daha fazlasına el vermiyordu. Gerçi aşağıda sunduğumuz alıntılardan Bebel'e ait olanlar, **Kadın ve Sosyalizm** (çev. Sabiha Zekeriya Sertel, Ankara, Toplum Yayınevi, 1977)'de; Kollontay'a ait olanlarının bir bölümü **Marksizm ve Cinsel Devrim** (çev. Aysem Göztek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974)'de; Trotskiy'e ait bir alıntı da **Sosyalizmin Güncel Meseleleri** (çev. Yılmaz Öner, İstanbul, Suda Yayınları, 1976) içinde yayımlanmıştı; ama bu kitapların yayım tarihlerinin eskiliği dolayısıyla bu alıntıları çıkarmamayı yeğledik. Daha önce Türkçe'si yayımlanmış olanlar dışındaki bütün parçalar Almanca'dan çevrildi; Bebel, Trotskiy ve Kollontay alıntılarında ise yayımlanmış Türkçe çevirilere dokunmadık ve göndermeleri Türkçe kitapların ilgili sayfalarına yaptık. Bizim elimizdeki Almanca metin ile önceden basılmış Türkçe çeviriler arasında yer yer aykırılıklar saptadıysak da Türkçe çeviriler Almanca'dan değil, başka dillerden yapılmış olduğu için çevirileri değiştirme yoluna gitmek istemedik. Bir tek, Fetscher'in Kollontay'dan aldığı parçaların sonuncusu, NEP'i eleştireni, **Marksizm ve Cinsel Devrim** başlıklı Türkçe çeviride hiç yer almadığından o parçayı Almancasından çevirdik ve kaynağını Fetscher'de olduğu gibi verdik.

Bu arada S.Z. Sertel'in Bebel çevirisi Fetscher'deki Almanca aslıyla karşılaştırınca Sertel'in İngilizce'den yaptığı çevirinin atlanarak ve özetlenerek yapılmış bir çeviri olduğunu fark ettik. Buna karşın hem yer sınırından ötürü, hem de yalnızca birkaç parçanın tam çevirisini vermenin anlamlı olmayacağını düşündüğümüzden Sertel'in çevirisine müdahale etmedik.

Nail SATLIGAN

İLK SOSYALİSTLER

Charles Fourier

Toplumsal İlerleme Kadınların Özgürleşmesinin Yararındadır

"Bütün ülkelerin tecrübesi, kadın haklarının genişletilmesinin mutlu sonuçlar vadettiğinin örnekleriyle doludur. Kadınlara özgürlüklerin en çoğunu tanıyanların tam da seçkin uluslar olduğu her zaman gözlemlenmiştir; vahşiler ile barbarlar için olduğu kadar uygarlar için de doğrudur bu. Barbarların en çalışkanları, en cesurları ve en onurluları olan Japonlar aynı zamanda kadınlara karşı en az kıskanç ve en çok hoşgörülü olanlardır. O kadar ki Çinli maymun sürüleri, iki yüzlü törelerinin yasakladığı aşkın tadını çıkarmak için Japonya'ya giderler. Tahiti sakinleri, aynı sebepten dolayı vahşilerin en iyileri olmuşlardı; ülkenin sınırlı zenginliğine karşın insan emeğini o denli geliştirmiş başka hiçbir tribü

yoktu. Kadınlara başkalarından daha az eziyet veren Fransızlar aynı zamanda uygarların en iyileridir...” [**Theorie der vier Bewegungen under der allgemeinen Bestimmungen** (1808), der. Th. W. Adorno, Elisabeth Lenk’in sunuş yazısıyla, Frankfurt 1966, s. 188 vd.]

“Aynı şekilde, kadınlarını en çok aşağılayanların en aşağılık uluslar olduğu da gözlemlenebilir; bunun örneği de Çinlilerdir...”

Genel olarak şu tezi ileri sürebiliriz: Toplumsal ilerleme ve bir dönemden bir başkasına geçiş, kadının kurtuluşundaki ilerlemeler temeli üzerinde meydana gelir; toplum düzeninin çöküşünün nedeni ise kadının özgürlüğündeki azalıştır... **kadınların bahtındaki değişiklik kadar hızlı bir biçimde toplumsal ilerlemeye ya da çöküşe yol açan hiçbir neden yoktur.** Yukarıda söylemiş olduğum gibi, harem kurumunu benimseyecek olursak çok geçmeden biz de barbar oluruz; harem kaldırılması ise barbarları uygarlar haline getirir. Özetle; kadınların ayrıcalıklarının genişletilmesi her türlü toplumsal ilerlemenin genel temelidir.” [a.g.e., s. 190]

“Bir tarihsel dönemin değişikliği her zaman kadınların özgürlüğe doğru ilerlemesine göre belirlenir, çünkü insanal doğanın hayvanlık üzerindeki zaferi kendini en açık biçimde işte burada, kadının erkek ile, güçsüzün güçlü ile ilişkisi içinde gösterir. Kadının kurtuluş derecesi, genel kurtuluş derecesinin doğal ölçüsüdür” [K. Marx-F. Engels, **Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi**, s. 292’deki alıntı.]

Flora Tristan

Sömürünün ve Tahakkümün Nesnesi Olarak Kadın

“Şimdiye dek insan toplumlarında kadının hiç sözü geçmezdi. Ne oldu bunun sonucu? Rahipler, yasa koyucular ve filozoflar onu tam bir parya yerine koydular. Kadın (yani insan soyunun yarısı) kiliseden kovuldu, yasa dışında bırakıldı, toplumdan sürüldü. (Aristo ... kadınların ruhu var mıdır? diye cevabını vermediği bir soru attı ortaya! Macon konsili, ancak üç oyluk bir çoğunlukla soruya olumlu cevap verme cesaretini gösterdi. Kadının akılsız hayvanlar aleminde sayılmasına üç oý kalmıştı...). Kadının kilisede görevi yoktur, yasa önünde temsil edilmez, devlette işlevi yoktur. Rahip ona şöyle dedi: ‘Kadın, sen günaha çağrısın, günahsın, şersin; sen, teni, bozulmayı, çürümeyi temsil edersin. Haline ağla, başına kül serp, manastıra kapan ve aşk için yaratılmış olan yüreğini lime lime et, analık için olan karnını da; yüreğini ve bedenini böylece sakatladıktan sonra da kanayan ve kurumuş bedenini Havva Ana’nın ilk günahının diyeti olarak Tanrı’na sun’. Ardından yasa koyucu gelip ona şöyle der: ‘Evli kadın, insanlığın faal üyesi olarak kendi kendine bir hiçsin, toplumun sofrasında yer bulmayı bekleyemezsin. – Yaşamak istiyorsan efendinin yanında hizmet görmek zorundasın – efendine

ve ustana, kocana –. Genç kız, babana itaat edeceksin; - evlenince kocana itaat edeceksin; dul kalınca kimse artık seni saymayacak.” Nihayet filozof ona der ki: ‘Kadın, bilim senin yapından dolayı erkekten aşağı olduğunu saptamış bulunuyor (çoğu bilim adamları, doğa bilimcileri, hekimler ve filozoflar, az çok belirttik bir biçimde kadının zihince aşağı olduğunu iddia etmişlerdir) – ...” [**Union Ouvrière**, Paris 1844 (1. baskı 1843), s. 44-47.]

“Kaprisli bir çocuktan başka bir şey değilsin, başına buyruk ve havai; hayatının 10 ila 15 yılı boyunca çıtı pıtı bir bebeksin, ama bir sürü yanlış ve yaramazlığın vardır. – Onun için, kadın, kocan efendin olmalı, senin üzerinde tam bir otorite kurmalıdır (kadın erkek için yaratılmıştır, Aziz Paulos)” [a.g.e., s.47]

Kadının Gelecekteki Özgürleşmesinin Modeli Olarak 1789 İnsan Hakları Bildirgesi

“Bilgelerin en bilgilerinin altı bin yıldır kadın cinsi üzerine verdikleri hükümler bunlardı. Ve altı bin yıl süreyle tekrarlanan böylesine korkunç bir hükmün kitle üstünde ister istemez derin bir etkisi olacaktı. Çünkü eskiliğin kalabalıklar üstünde büyük bir otoritesi vardır. – Bizim gene de bu yargının yeniden gözden geçirileceğini ummamızın nedeni ise aynı altı bin yıl boyunca bilgelerin en bilgilerinin bir başka insan soyu üzerine daha az korkunç olmayan bir hüküm vermiş olmalarıdır: **proleterler**. – 1789’dan önce Fransız toplumunda proleter neydi? – Vergilendirilebilir ve hizmete koşulabilir bir yük hayvanı haline getirilmiş bir serseri, bir hödük. – Ama devrimin gelmesi ile bilgelerin en bilgilerinin ayak takımının halk, serseriler ile hödüklerin ise **citoyens** olduklarını ilân etmeleri bir oldu! – Ve sonunda Millet Meclisinde insan haklarını açıkladılar...” (a.g.e.) “1789 devriminin saati çaldığında proleterlerin başına gelenler kadınlar için hayra alametti. – Son derece basit bir hesap açıkça gösterir ki kadınların, zekâlarını, güçlerini, yeteneklerini toplumsal faaliyete katmaya çağırılacakları gün zenginlik iki katına çıkacaktır. – 2’nin 1’ini iki katı olduğunu anlamak kadar kolaydır bunu anlamak. – Ama ne yazık ki daha o kadar ilerlemedik. Ve (kadınların) mutlu 1789’u(nu) beklerken 1843’te neler olduğunu saptayalım” [a.g.e., s. 49.]

Günümüzde Proleter Kadınları

“İşçilerin hayatında kadın her şey demektir. – O onların tek kısmetidir. – Kadınları eksik kaldı mı, her şeyleri eksik demektir. Zaten bu yüzden “yuvayı yapan da, bozan da dişi kuştur” derler, gerçek de budur... Peki, halk kadını ne gibi bir eğitimden, öğretimden, yol göstericilikten, manevi ve fiziksel gelişimden geçmektedir? – Hiç. – Çocukken kendileri de hiçbir eğitim görmemiş bir annenin ve büyük annenin elindedir; – birisi mizacına göre kaba ve kötü yürekli olur, onu döver, ona eziyet eder; - öbürü yumuşak ve aldırışsız olur, her türlü şımarıklığına

Devrimci Marksizm

göz yumar (söylediğim her şeyde olduğu gibi burada da elbette genel olarak konuşuyorum; çok sayıda istisnaların olabileceğini elbette kabul ediyorum). Zavallı çocuk, şaşkınlığa uğraticı çelişkiler ortasında gelişir... Onu okula göndereceklerine – erkek kardeşlerinden farklı olarak – evde bırakırlar; çünkü evin içinde ister çocuk bakmakta, ister getir götür işlerinde, ister çorba filan hazırlamakta olsun daha yararlı olur. – 12 yaşına geldiğinde birinin yanına çırak olarak verilir: Orada da onu ustanın karısı sömürmeye devam eder, çoğu zaman da en az evdeki kadar kötü muamele görür ...” [a.g.e., s.51 vd.]

“Halk kadınları genel olarak kaba, kötü yürekli, çoğu zaman da sert olurlar. – Doğrudur bu her halde, ama kadının yumuşak, iyi, duyarlı ve geniş yürekli doğasına pek az uygun düşen bu durum nereden ileri geliyor? – Zavallı kadın işçiler! Onları kızdıracak o kadar çok sebep var ki. Önce kocaları... Koca daha çok eğitim görmüştür, yasaya göre ve kendisi tarafından kazanılan para sayesinde ailenin reisidir ve kendini ... evin içinde yalnızca mütevazı bir hizmetçi olan ... kadından üstün görür. Kocanın kadını en azından bir hayli horlaması bundandır. – Kocasının her sözü, her bakışıyla kendini aşağılanmış hissedenden zavallı kadın – karakterine göre – açıktan ya da gizlice baş kaldırır; efendi ile uşak (köle desenez de olur, çünkü kadın deyim yerindeyse kocanın malıdır) arasında sürekli bir öfkeli hali yaratan şiddet sahneleri bunun sonucudur. – Bu durum o kadar can sıkıcıdır ki koca, evde kalıp karısıyla sohbet edeceği yerde kendini bir an önce dışarı atmaya bakar. Gidecek başka yeri olmadığından da meyhaneye gider, öteki kocalarla birlikte – kafayı bulma umuduyla – kötü kırmızı şarap içmeye ...” [a.g.e., s.53 vd.]

Proleter Kadınların Daha İyi Eğitilmesi İçin

“Proleter kadının konumundan çıkan sonuç şudur: Halk kadınının, çocukluğundan başlayarak, kendisinde olan bütün iyi yetenekleri geliştirecek rasyonel ve sağlam bir eğitimden geçmesi, işçi sınıfının düşünsel, manevi ve maddi durumunun iyileştirilmesi açısından son derece büyük önem taşır... Erkekler, ... neden toplumdaki kadına erkekle **mutlak eşitlik** sağlamak istediğini kavramaya başlıyor musunuz? Kadının, her insanın doğuştan kazandığı yasal bir hak çerçevesinde eşit haklara sahip olduğunu?

Kadın için bu hakları talep ediyorum, çünkü dünyadaki bütün sefaletin, kadının doğal ve zamanaşımına tabii olmayan haklarının şimdiye dek içinde tutulduğu unutulmuşluktan ve boşlanmışlıktan kaynaklandığına inanıyorum. Kadın haklarını talep ediyorum, çünkü bu ona yeterli bir eğitim sağlamanın tek yoludur, çünkü erkeğin özellikle halktan erkeklerin eğitimi kadının eğitimine bağlıdır. – Kadın haklarını talep ettim, çünkü bu onun yeniden saygınlaştırılmasını sağlamanın tek yoludur. Kadının kilise içinde, yasa karşısında ve toplum içinde yeniden saygınlaştırılmasını. Bu yeniden saygınlaştırma, erkek işçilerin kendile-

rinin yeniden saygınlıştırılabilmesi için de zorunludur. İşçi sınıfının bütün acıları şu iki sözle özetlenebilir: cehalet ve sefalet. – Bu lâbirentin dışına çıkmak için ise bir tek yol görüyorum; kadınların eğitilmesiyle işe başlamak. Erkek ve kız çocuklarının eğitimi kadınların sorumluluğu altındadır çünkü” [a.g.e., s. 62 vd.]

İşçilere Kadınların Özgürleşmesini Desteklemeleri Çağrısı

“İşçiler, gerçi eski yasaları kaldırıp yenilerini yapmaya gücünüz yok, - ama insanlığın ilerlemesini durduran ve size acı çektiren yasaların haksızlığını ve saçmalığını protesto etmeye gücünüz var ... Ancak şunu anlayınız: Kadını ezen ve onu eğitimden yoksun bırakan yasa sizi de ezmektedir, proleter erkekler” (a.g.e., S.67).

“Sağlam bir temele yaslanıyorum: Erkekler, kendi çıkarınız için, kendi durumunuzun düzelmesi için sizleri ... kadınların insan haklarını savunmaya ve şimdilik hiç değilse ilke olarak tanımaya çağırıyorum” (a.g.e., s. 69).

“Proleterler, 1843’ün erkekleri, o günden daha az büyük olmayan bir işi başarmak size düşüyor. Fransız toplumunda hala var olan **son köleleri kurtarmanız** gerekiyor. Kadın haklarını, babalarınızın (1789) sizinkileri ilan ettiği aynı sözlerle ilan ediniz ve deyin ki: “Biz Fransız proleterleri, yeterince aydınlandık ve ikna olduk ki kadının doğal haklarının unutulması ve boşlanması dünyadaki acıların tek nedenidir. Kadınların kutsal ve vazgeçilmez haklarının Anayasamızda yer alacak resmi bir açıklamayla kayda geçirilmesine karar verdik. Kadınlara açıklamamız konusunda bilgi verilmesini istiyoruz. Böylece onlar, erkeklerin haksızlığı ve zorbalığı karşısında artık kendilerini ezdirip aşağılatmasınlar; erkekler de, kendilerinin yararlandıkları özgürlük ve eşitliği kadınlara ve analarına tanısınlar” [a.g.e., s.70.]

Saint-Simoncular (1828/29)

Kadınların Vesayet Altına Alınmasına Karşı

“Günümüz toplumlarının bağrında, hem de hükümet biçimlerinde, yasamada, özellikle de **cinsiyetler arasındaki ilişkide** apaçık hüküm süren, hâlâ **fiziksel zordur**. O arada **kadın**, muharipler tarafından okunan lanetin altında kalmakta, eskiden olduğu gibi **ebedi bir vesayete tabii kılınmaktadır**” [Die Lehre St. Simons, giriş yazısını yazan ve derleyen Gottfried Salomon-Delattour, Neuwied, 1962, s.105.]

“Sonunda topluluğun en önemli bakış açılarından birisine, cinsiyetler arasındaki ilişkiye, değinmiş olduk. Bu noktanın özel olarak irdelenmesi ve **ilkin köle olan ya da en azından köleliğe varan bir durumda bulunan kadının** nasıl olup da yavaş yavaş erkeğin hayat arkadaşı haline gelerek toplum düzeni içinde

günden güne daha büyük bir nüfuz elde ettiğini; bu güne kadarki bağımlılığının nedenlerinin nasıl giderek zayıflayıp sonunda ister istemez yok olacağını açıklamamız gerekecektir. Bunlarla birlikte, kadınlara hâlâ dayatılan ve tarafımızdan öngörülen toplum durumuyla bağdaşmayacak olan **o üstünlük, o vesayet ve ebedi erginleşmemişlik de yok olup gidecektir.**" [a.g.e., s. 107 vd.]

Moses Hess

Kapitalist Toplumda Cinsel İlişkilerin Biçimsizleşmesi ve Komünizmde Erkek ile Kadın Arasındaki İlişkiler

"46. Erkek ile kadın arasında bu günkü cinsel ilişki, insan doğasına uygun mudur?

İnsan doğasına uygun olan, delikanlının bir tek kızı, kızın da bir tek delikanlıyı sevmesi ve bunların bu dışlayıcı sevgiyi bir kural olarak korumalarıdır.

"47. Şimdiki mutsuz evliliklere ve aşk kaçamaklarına yol açan nedir?

Aşkın zorla bastırılması, bunun her iki cinsi insanlık dışı, hayvanca, hatta sapık aşk kaçamaklarına sürüklemesi. **Kadını en derin sefalete düşüren**, hatta onu para karşılığında vücudunu satmaya zorlayan **mülkiyet ilişkileri**.

"48. Komünist toplumda erkek ile kadın arasında evlilik birliğini kuracak bağ hangisi olacaktır?

Karşılıklı sevgi.

"49. Evliliğin sona erışı nasıl olacaktır?

Karşılıklı sevgi kalmayınca sona erecektir.

"50. Evlilik bağının tek başına sevgiye dayanması, her iki cinsin ilişkilerinde birtakım olumsuzluklar doğurmaz mı?

Doğurmaz, **çünkü insan doğası, ancak zorla bastırıldığı zaman hayvanlarıninkinin düzeyine iner**. Yoksa, yukarıda dendiği gibi, evlilik insan doğasına uygundur; o yüzden ki şimdi fuhşun bir perdesinden başka bir şey olmayan gerçek evlilik, ancak özgürlük durumunda hüküm sürecektir. Öte yandan evlilik bağının yalnız başına sevgiye dayanması halinde mülkiyet ilişkileri ve çocuk eğitimi gibi konularda bu gün ortaya çıkabilecek olumsuzluklar, mülkiyetin ve gençliğin eğitiminin rastlantıya ya da bireylerin keyfine terk edilemeyeceği bir toplumda ortaya çıkamaz." [**Kommunistisches Bekenntnis in Fragen und Antworten, aus Rheinische Jahrbücher zur Gesellschaftlichen Reform**, Belle-vue bei Constanz 1846, c. II, s. 165 vd., yeni baskısı Moses Hess, **Philosophische und Sozialistische Schriften** 1837-1850, der . Auguste Cornu ve Wolfgang Mönke, Berlin 1961, s. 366.]

İKİNCİ ENTERNASYONAL DÖNEMİ MARKSİSTLERİ

August Bebel

Ana Hukuku ve İlkel Komünizm, Baba Hukuku ve Kadının Ezilmesi

“Anaerkil, komünizmi ve herkesin eşitliğini meydana getirmişti. Babaerkil kişisel mülkiyeti, mirası, kadının bağılılığını ve tutsaklığını meydana getirdi...

Bu büyük değişikliğin ayrıntılarını göstermek güçtür. Bu ilk büyük devrim tarihin eski uluslarında yavaş yavaş meydana gelmiştir.

F. Engels’e göre bu büyük evrim barış içinde olmuştur. Anaerkil düzenden babaerkil düzene geçiş, koşullar uygun olduğu için, barış içinde meydana gelmiştir. Beckofen eski yazılara dayanarak, kadınların bu toplumsal evrime şiddetle karşı koyduklarını söyler. Beckofen Amazonlardan, doğu memleketlerinden, Güney Amerika’dan, Çin’den topladığı birçok efsanelerle bu iddiasını doğrulamaya çalışır.

Erkek üstünlüğünün başlamasıyla kadın, birliği içindeki eski yerini yitirdi. Erkek, evlilikte kadını bağılılığa zorladı. Kendi bu zorunluluğun dışında kaldı. Eski dönemlerde kadının aldatması, ölüm ya da tutsaklıkla cezalandırılırdı.”

[Kadm ve Sosyalizm (1. baskı 1879), Ankara 1977, s.39]

Eşitsizlik Eşitsiz Eğitimin Sonucudur

“Birçokları, kadın cinsinin aklının, orta erkeğin aşağısında olduğunu kabul ederler. Bugünkü kadının akıl durumu, efendisi erkeğin ortaya çıkardığı durumdur. Kadının öğrenimi, hiç acımaksızın ihmal edilmiştir. Bugün bütün toplum sınıfları arasında düşünce alışverişi yüzyılın en çok istediği bir şeydir... Kadının akli gelişmesinde yaptığımız ihmali ve büyük hatayı şimdi anlıyoruz. Bu ihmallerden yalnız kadınlar değil, erkekler de acı duymaktadırlar.” [a.g.e., s. 91]

“Ev İşleri” ile Sınırlanma Kadınların Ufkunu Daraltır

“Erkek, mesleğinde başarılı olmak, işini büyütmek, düşüncelerini aydınlatmak için çevresini genişletir. Ama kadın daima dar çevresinde kalır. Ev işleri kadının zamanının büyük bir bölümünü yutar ve düşünce hayatının gelişmesine olanak vermez.” [a.g.e., s. 93]

Kadının Doğururken Yaşadığı Acılar ve Ölüm Tehlikeleri

“Dünyaya bir çocuk getiren kadın, memleketi korumak için sınırda kan döken erkek kadar faydalı bir iş yapar. Birçok kadın doğum sırasında hayatlarını

verir.” [a.g.e., s. 148]

Devrimci Proletarya – Kadınların Özgürleşmesinde Müttefik

“Kadın bu amaca varmak için, çevresinde kendisi gibi düşünen ve hareket eden insanları bulmaya zorunludur. Bu insanlar da işçi kadınlardır. Sınıf bilincine sahip emekçi, sınıf egemenliği üzerine kurulan devlet kalesine hücumla başlamıştır. Bugünkü devlet, bir cinsin öteki cins üzerine egemenliğini kabul etmiştir. Kaleyi her çaptaki silahla dört tarafından sarmak gerekir, ta kaleyi yıkıncaya dek... Kaleyi kuşatan emekçi ordusu, kendisine gerekli subayları, silahları her tarafta bulabilir. Tabii bilimler, tarihi araştırmalar, pedagoji, sağlık koruma, istatistikler bu hareketin başlıca silahlarıdır. Felsefe önde gelir... Sınıfsal devletin ele geçirilmesi ... hareketini, bu devleti savunan sınıfların kendi aralarındaki anlaşmazlıklar kolaylaştırır ... Bundan böyle namuslu aydınlar da bizim yardımcımız olacaklardır. Başlangıçta bunlar da bize düşmandılar. Ama bunların da bilgileri artar, görüş açıları genişlerse, küçük sınıfsal çıkarların üstüne çıkarak, ideal istekleri olan adaleti ve kitlelerin özgürlüğünü savunmaya zorunlu olacaklardır.” [a.g.e., s. 149]

Yeni Toplum Düzeninde Özgür Kadın

“Yeni toplumda kadın ekonomik ve toplumsal olarak tamamen bağımsız olacaktır. Hiç kimseye bağlı olmayacak, hiç kimsenin sömürülmesiyle karşılaşmayacaktır. Her insan gibi özgür, erkekle eşit alını yazısına sahip yaşayacaktır. Öğrenimi erkekle eşit olacak, yalnız cinsel fonksiyonların, farkların zorunlu kıldığı bazı işlerde ayrılacaklardır. Kadın, işini kendi isteğine, eğilimlerine ve yeteneklerine göre seçer, erkekle eşit koşullar altında çalışır.

Aşk sorununda erkek gibi özgür ve baskıdan uzaktır. Erkeğe evlenme teklif edebilir. Evlilik birliğine hiçbir neden ya da çıkar kaygısıyla değil, sadece duygularının itmesiyle girer. Bu birlik özel bir anlaşmadır. Resmi makamların hiçbir şekilde karışması söz konusu değildir. Evlilik, ortaçağa dek uzanan özel bir anlaşma olduğu gibi, bu toplumda da aynı niteliktedir. Sosyalizm, burada hiçbir şey yaratmaz. Yalnız başka toplumsal bir biçimde yeniden kurulur, daha yüksek uygar bir evreye erişir...

Burjuva evliliği – bunu yukarıda da ispat ettik – burjuva ilişkilerinin bir sonucudur. Sıkı sıkıya kişisel mülkiyete, miras hakkına bağlıdır. Meşru çocuklara sahip olmak için yapılmış bir sözleşmedir. ... Sosyalist toplumda hiç kimsenin bırakacak mirası yoktur. Sadece ev eşyası, kişisel eşya miras bırakılabilir. Böylece yeni evlilik bu bakımdan ailede tutunacak bir nokta bulamaz ... Böylelikle kadın özgür olacak, çocuk onun bu özgürlüğüne engel olmayacak, sadece hayatının zevkini artıracaktır. Çocuğu büyütmek için toplum ona her kolaylığı sağlayacak-

tır...

Yeni toplum, ilkel toplumun bireylere sağladığı fırsatları, daha yüksek bir uygarlık düzeyi içinde verir. O zaman **kadın** da ilkel toplumun kadına verdiği **işlek ve eylemsel yeri** yeniden ve daha yüksek bir biçimde alır. Erkeğin malı olmaktan çıkar, erkeğe eşit olur. [a.g.e., s. 252-257]

“Kadının tam kurtuluşu, bizim kültürel gelişmemizin bir amacıdır. Bu da ancak, insanın insan üzerinde, kapitalistin işçi üzerindeki egemenliğini kaldıran devrimle mümkündür. İnsanlık ancak, böylelikle tam gelişimine erişebilir. İnsanların hayal ettikleri, özlemini çektikleri altın dönemine ancak o zaman erişebiliriz. **Bu dönemde sınıf egemenliği kesinlikle ortadan kalktığı gibi, bu egemenlikle birlikte, erkeğin kadın üzerindeki egemenliği de kalkar**” [a.g.e., s. 258]

Edward ve Eleanor Marx-Aveling

Cinsiyetler Arasındaki İlişkinin İkisadi Temeli ve Burjuva Kadın Hareketi:

“Erkek ile kadın arasındaki ilişki ele alınırken, temelli bir önemi olduğu halde çoğunlukla yeterince göz önünde tutulmayan bir nokta vardır. Kadınlara daha çok özgürlük için mücadele etmeyi hayatlarının amacı haline getirenler bile, bu noktanın önemini anlamıyorlar. Burada söz konusu olanın bir iktisat sorunu olduğu, bu temel olgu, yeterince hesaba katılmıyor. Kadının durumu, günümüzün karmaşık toplumundaki her şey gibi, iktisadi bir temele dayanıyor... Kadın sorunu toplumsal yapının tümüne ilişkidir.... Kadının bugün gördüğü muameleye, sebeplerini günümüz toplumunun ekonomisinde aramaksızın karşı çıkanlar, bir hastalığı yalnız yerel olarak tedavi edip vücudun tümünü muayene etmeyen hekime benzerler....” [**Kadın Sorunu**, 1887’de İngilizce yayımlandı, buradaki alıntı Archiv-drucke 3, Edward ve Eleanor Marx-Aveling, **Die Frauen- Frage**, VSA Verlag Berlin 1973, s. 11 vd. Ndan]

“Bu eleştiri... kadının durumunun katlanılmaz olduğunu kabullenip kadının durumunu düzeltmek için neler yapılabileceğini ciddi olarak düşünenlere de yöneliyor. Kastedilenler haklılığı tartışma götürmez bir talep olan kadınların seçme hakkı için, Bulaşıcı Hastalıklar Yasasının (Contagious Diseases Act, yani Engels’in devlet imtiyazı ve gözetimi altında umumhaneler kurma denemesi olarak nitelendirdiği, 1864, 1866, 1869 tarihli Contagious Diseases Preventions Act) – erkek korkaklığının ve vicdansızlığının yarattığı bu korkunç ucubenin- kaldırılması için; kadınlara üniversitelerin, hem akademik, hem de seyyar ticaret memurluğundan öğretmenliğe, bütün öteki mesleklerin açık tutulması için uğraşan seçkin ve yorulmaz insanlardır. Kendi sınırları içerisinde iyi olan bu çalışmaya ilişkin olarak özellikle üç noktayı belirtmek gerekir. Birincisi, bu çalışmaya ka-

Devrimci Marksizm

tılanlar, bir kural olarak hali vakti yerinde olan sınıflardan gelirler. Tek ve ancak kısmi istisnası Bulaşıcı Hastalıklar Yasasına karşı ajitasyon olmak üzere, çeşitli hareketlere katılan hemen hiçbiri işçi sınıfına mensup değildir.

İkinci olarak değinmek istediğimiz nokta 'ilerici' kadınlarımızın bütün tasarımlarının mülkiyete, mesleki zümre sorunlarına ya da duygusal sorunlara ilişkin olduğudur. Aralarında hiçbiri bu sorunların her birinin ya da toplumun kendisinin iktisadi temeline nüfuz etmez. Kadının kurtuluşu için çalışan hemen herkesin iktisadi sorunlardaki cehaletini bilenler bu olgu karşısında şaşırmayacaklardır...

Üçüncü nokta ikincisinin sonucudur. Burada sözü edilen kadın hareketinin doğrultusu, var olan toplumun çerçevesini aşan hiçbir şeyi önermez. Bu nedenle bu hareketin yaptıkları, elbette bizim açımızdan bakıldığında, fazla değerli değildir. Biz seçme hakkını bütün kadınlar için istiyoruz, yalnız mülk sahibi olanlar için değil; aynı şekilde Bulaşıcı Hastalıklar Yasasının kaldırılmasını ve kadınların mesleklerini özgürce seçebilmesini destekliyoruz. Bunlarla kadının erkek karşında bugünkü durumu ciddi bir değişikliğe uğramış olmayacaktır.

(Rekabetin artışının ve geçim kavgasının gitgide şiddetlenişinin sonuçlarını burada ele almıyoruz). Çünkü bu sorunların hiçbiri... kadınla erkek arasındaki ilişkiyi etkilemez.

Gelecekteki bir değişikliğe bu taleplerin hayata geçirilmesiyle daha kolay ulaşılacağını yadsımıyoruz. Ne var ki şunu kafamıza yerleştirmemiz gerekir ki erkek ile kadın ilişkisinde gerçek bir değişme ancak toplumsal devrimin sonucu olabilir. Toplumda geniş kapsamlı bir altüst oluş olmazsa kadınlar asla özgür olamazlar" [a.g.e., s. 12 vd.].

"Kadının Doğal Mesleği" (Ev Kadınlığı Gibi) Yoktur

"Kapitalist üretimin 'doğal' yasasından ya da emek ürününün, işçinin eline gıda maddeleri biçiminde geçen parçasının 'doğal' sınırından nasıl söz edilmezse... kadının 'doğal mesleğinden' de söz edilemez. Birinci durumda artık değer üretiminin sermayenin gerekli koşulu oluşunun; ikinci durumda işçinin eline geçen gıda maddeleri miktarının onu açlıktan ölmeye karşı korumaya ancak yetecek kadar oluşunun; üçüncü durumda ise kadının yalnızca çocuklara ve ev işlerine bakmakta ve efendisine itaatte 'ehil' oluşunun doğa yasalarıyla ilgisi yoktur... Söz konusu olan, sırf belirli, geçici toplumsal teamüllerdir. Fransızca'yı diploması dili ilan eden teamül gibi [a.g.e. s. 15].

Kadının Ezilişi (Yapısal) Zora Dayanır

"Kadınları ister bir bütün olarak ele alalım, ister yalnızca yüz çizgileri bekâretin işaretlerini taşıyanları, her seferinde aynı tasarım ve ülkü eksikliğini görürüz. Burada da sebep erkeğe olan iktisadi bağımlılıktır. İşçiler nasıl birer üretici

olarak haklarından yoksun edilmekteyseler kadınlar da birer insan olarak haklarından yoksun edilirler. Her zaman ve her koşulda mülksüzleştirmeyi sağlayan yöntem burada da geçerlidir – zor.” [a.g.e. s.17]

(Avelingler, daha sonra, zina durumunda cinsiyet ayrımı yapılmamasını, boşanmanın kolaylaştırılmasını, çocukların cinsel bakımdan aydınlatılmasını ve karma eğitimi, ayrıca evlilik öncesi ve evlilik dışı cinsel ilişki üstündeki tabunun kaldırılmasını savunurlar.)

Sosyalizmde Kadının Konumu:

“Kuşkusuz herkes eşit olacak, cinsiyete göre hiçbir ayrım yapılmayacaktır. Böylece kadınlar bağımsız olacaklardır: Eğitimleri ve öteki olanakları erkeğinkilerle aynı olacaktır. Tıpkı erkek gibi kadın da bedence ve kafaca sağlam olduğu sürece (bunların sayısı o kadar artacaktır ki)! toplumun, dolayısıyla kendisinin ihtiyaçlarını karşılamak için toplumsal emekle kendisine düşen bir iki ya da üç saatlik payı yerine getirecektir. Daha sonra sanat, bilim, öğretim ve edebiyat ya da herhangi bir eğlence biçimi için serbest kalacaktır. Fuhuş, onu zorunlu olarak ortaya çıkarmış ve hâlâ çıkarmakta olan iktisadi ön koşullar ile birlikte yok olacaktır.

Sosyalizmde tek eşliliğin mi çok eşliliğin mi hüküm süreceği bir ayrıntıdır; bu konuda ancak birey olarak fikir üretilebilir. Kişisel olarak biz tek eşliliğin varlığını sürdürüleceği kanısındayız. Erkeklerle kadınların sayısı yaklaşık olarak eşittir. En yüksek ülkü, iki insan hayatının tam ve sürekli olarak birbirine bağlanması olsa gerekir. Bugün neredeyse olanaksız olan böyle bir ülkü dört şeyi gerektirir: aşk, saygı, düşünsel birliktelik, zorunlu ihtiyaç maddelerin el altında bulunması. Bunların herbirinin gerçekleştirilmesi hedeflediğimiz sistemde ‘var oluşumuz’u güç bela sürdürebildiğimiz bugünkü sisteme göre çok daha kolay” [a.g.e s 30].

Paul Lafargue

Komünizmde Erkek ve Kadın, Makinenin Kurtarıcılığı:

“Sınıfların ortadan kalkmasını ve ister erkek ister kadın olsun, toplumun bütün üyelerinin eşitliğini ön-gerektiren komünizm işbölümü devam ettiği sürece geri gelemezdi. O iş bölümü ki cinsiyetleri ayırmakta, kadını toplumsal görevlerinden yoksun bırakmakta, ev yönetiminin özel alanına kapatıp koca boyunurdurduğuna boyun eğdirmekte, toplumu sınıflara bölmekte, bu sınıflardan birini toplumun savunması ve yönetimiyle görevlendirirken öbürlerini birer köle, serf ya da proleter olarak binlerce özel işe dağılmış olarak üretim yapmak zorunda

bırakmaktaydı. Makine işbölümüne yeniden son vererek erkeklerle kadınları yeniden eşit kılar... Erkek ile kadın, çocukluklarından başlayarak makinelerin nasıl kullanılacağını öğrenirlerse dikiş dikmeden dokumaya, çift sürmeden vb rahatlıkla geçebilirler. Bir başka deyişle ömür boyu- ortaçağın zanaatçısı gibi- aynı mesleğe bağlanacaklarına bedensel ve ruhi sağlıklarının yararına olarak sinai faaliyetler ıskalasını bütünüyle katedebilirler” [**La propriété, Origin et Evolution**, Paris 1895 (Yves Guyot’nun bir réfutation’uyla birlikte), s 521 vd]

“Aile işlevlerinde kadının yerini dolduran ve onu aile ocağından kurtaran, onu sanayi üretimine katılmaya zorlayarak çocuğun beşiğini elinden alan ve kapitalizmin zindanına hapsedip ona işkence eden makine; aynı makine, ilkel komünizmde sahip olmuş olduğu toplumsal işleri kadına geri verir; o (komünizm), kadının, mucit olarak oynadığı ve anıları antik çağın efsane ve dini söylenceleri aracılığıyla bize aktarılan muhteşem rolü yeniden benimsemesine yol açacaktır.” (a.g.e. s 522)

(Bir dipnotta Lafargue, uygulamalı sanatlardaki (el sanatları) bir çok icadın kadınlara atfedildiği Mısır, Küçük Asya ve Yunan efsanelerine değinir. “Bu efsanevi anılar, bizi ilk olarak gelişenin kadın beyni olduğu varsayımına götürür; bu, günümüzde bile doğrudur kız çocukları, (aynı yaştaki) oğlan çocuklarından daha uyanık ve daha zekidirler; bu yüksek özellikleri ileride yitirishleri, bin yıldan beri mahkûm edildikleri manevi, bedensel ve düşünsel eğitim sisteminin saçmalığından ötürüdür.”)

Karl Kautsky

Münferit Hanenin Kaldırılması ve Sosyalist Toplumda Kadının Kurtuluşu:

“Sosyalist toplum iktisadi gelişmeyi frenlemez; tersine ona yeni bir hız verir. Dolayısıyla bu gelişme, eskiden olduğu gibi ev işlerini ardı ardına özel sanayi işletmelerinin işlerine dönüştürmeye, **kadını münferit hane işçisinden büyük işletme işçisi** haline getirmeye devam edecektir. Ama bu geçiş kadın açısından ev köleliğinden ücret köleliğine geçiş anlamına gelmeyecektir artık; onu ailenin koruyucu parmaklarından alıp proletaryanın en korumasız, en savunmasız tabakalarının içine fırlatmayacaktır artık. Kadın, **kooperatif büyük işletme içindeki** çalışmasıyla iktisadi bakımdan erkeğe eşit kılınmış olacak, onunla **koopertifte aynı payı** edecektir; yalnız evin değil, sermayenin de boyunduruğundan kurtulunca (özgürleşince) onun özgür yoldaşı olacaktır. Başına buyruk, erkeğe eşit duruma gelen kadın fuhuşun her türlüşüne, gerek yasal olanına, gerekse yasa dışı olanına son verecek, erkek ile kadın için eşit derecede geçerli tek

eşliliği dünya tarihinde ilk kez yalnız lafızda değil, gerçeklikte de var olan bir kurum haline getirecektir. (**Das Erfurter Program, in seinem grundsatzlichen Teil erlautert** 1892, 17. baskı, Stuttgart 1922, s. 141'deki alıntısı)

(Erfurt programı, 5. maddesinde "kamu hukuku ve özel hukuk bakımından kadını erkekten daha aşağı bir duruma koyan bütün kanunların kaldırılması" talebini içeriyordu.)

Clara Zetkin

Burjuva Kadın Hareketinin Zaafları ve Tehlikeleri

"Burjuva kadın hareketinin yükselttiği ilkesel talep hukuki ve toplumsal bakımlardan kadının erkekle tam eşitliğidir. Hareketin önderleri, bu talebin gerçekleşmesinin kurtarıcı anlamının istisnasız bütün kadınlar için aynı olacağını ileri sürüyor. Bu yanlıştır. Feministler, insanların tam toplumsal özgürlüğü ya da köleliği açısından belirleyici olan bir olguyu, kapitalist üretim tarzı üzerinde yükselen burjuva toplumunun burjuvazi ile proletarya arasındaki uzlaşmaz sınıf karşıtlığıyla bir yanda sömürenler ve egemenler, öte yanda sömürülenler ve egemenlik altında tutulanlar halinde bölünmüş olduğu gerçeğini, görmüyorlar ya da görmek istemiyorlar. Kadınların cinsiyet temeli üzerindeki birliktelikleri gerçi erkeğin üstünlüğü ve ayrıcalığı yararına az çok haksız ve ezilmiş durumdadır; ama kadınların durumu, hayatlarının biçimlenişi açısından en sonunda belirleyici olan, şu ya da bu sınıftan oluşlarıdır. Kadın cinsinin erkek cinsiyle yasa metinlerindeki biçimsel eşitliği, ezilen ve sömürülen sınıfın kadınlarına gerçek ve tam toplumsal ve insani özgürlüğü ve eşitliği getirmez; nasıl ki aynı sınıfın erkekleri de, burjuvazinin erkekleriyle olan cinsel ortaklıklarına karşın bu özgürlük ve eşitlikten yararlanmazlar. [**Zur Geschichte der proletarischen Frauenbewegung Deutschlands**, der. Almanya Sosyalist Birlik Partisi MK'ye bağlı Marxizm-Leninizm Enstitüsü 1958 (1928 tarihli el yazması, 1905 tarihli bölümle birlikte), s.203]

"Erkek cinsinin kadın cinsi üstündeki egemenliğini ve iktidarını kırmak için burjuva kadın hareketinin temel talepleri şunlardır: nikâh sözleşmesi, evliliğin kurulması ve boşanmada eşit hak; hem kadın hem erkek için çocukları üzerinde tasarruf hakkı; her iki cins için tek bir cinsel ahlâk; kadın için serveti, geliri kazancı üzerinden serbest tasarruf hakkı; mesleki eğitim ve mesleki faaliyet özgürlüğünün güvence altına alınması; kadınlara toplumsal hayatın bütün alanlarında erkeklerle eşit hareket ve faaliyet serbestisi hakkı; devlette ve devlet organlarında tam siyasal eşitlik ve daha başkaları. Kadın haklarına ilişkin taleplerin kadın proleterler, emekçi kadınlar içinde değerli olduğu, özellikle kadın cinsinin eşitliğinin ilkesel olarak tanınmasının onlar için de anlamının büyük olduğu tartışma

Devrimci Marksizm

götürmez. Yalnız, sömürülenlerin vücudunu ve ruhunu zincir altında tutan sınıf köleliğinin sürüp gitmesi, kadınların cinsiyet köleliğini yumuşatmaya ya da kaldırmaya yönelik reformların değerini ve anlamını burjuva toplumunda kadınların çoğunluğu için azaltır, hatta yok eder. Burjuva kadın hareketinin başarıları esas olarak ve genellikle mülk sahibi, egemen ve sömürücü sınıfların iktisadi bakımdan özgür kadınlarına yarar getirir.” [a.g.e., s.204 vd.]

“Örgütlü feminizmin karşı devrimi gücü, burjuva hanımlarının toplanmasına değil, istenç ve eylemleri devrim için sınıfın sınıfla mücadelesi yerine burjuva toplumunun reformu için cinsin cinsle mücadelesi üzerinde yoğunlaştırılan büyük emekçi kadın kitleleri üstündeki aldatıcı, kötürümleştirici etkisine dayanır. Burjuva kadın hareketi, bu kitleleri karşı devrimin güçleri derecesine düşürür; yapıp ettiklerinde, eni konu reformcu, sosyal demokrat kadın hareketini yedeğine alır.” [a.g.e., s.209]

Sosyalist Kadın Hareketi, Burjuva Kadın Hareketiyle Arasına Mesafe Koyar

“Sosyal demokrat kadın hareketi, proletaryanın devrimci kurtuluş mücadelesinin parçası olarak eş değerliğini, teoride ve pratikte feminizmden ve burjuva reformculuğundan iyice koparak pekiştirdi. Bunun için gerekli hesaplaşmalar, ancak sosyalizmin öncüsü olarak proletarya devrimi ve diktatörlüğü aracılığıyla çözülebilecek bir toplumsal sorun olan kadın sorununun bütün cephesi boyunca yer aldı... Daha önemli olanı ... kadınların oy verme hakkıyla ilgili ilkesel ve taktik tavır uğrındaki mücadeleydi. ‘Hanımlara oy hakkının savunulması’na, proletaryanın oy verme hakkı mücadelelerinde kadınlara genel oy hakkı talebin-den vazgeçilmesine, kadınların siyasal oy hakkının kadın hakları açısından kadın cinsinin tam toplumsal kurtuluşuyla eşitlenmesine izin verilmeli miydi? Bu tartışmalı sorunun açıklığa kavuşturulması, reformculuğa, oportünizme karşı bütün cephe boyunca yürütülen hararetli bir mücadele haline geldi. Sosyal demokrat kadın hareketinin en ileri taşıyıcılarının inisiyatifi ve direnci, bu mücadelenin II. Enternasional’in 1907’de Stuttgart’ta yapılan kongresinde devrimci Marxizmin zaferiyle sonuçlanmasını sağladı. Sosyal demokrat kadın hareketi, en iyi dönemlerinde, oportünizm ve revizyonizmle mücadelede II. Enternasyonalin sosyalist partilerinin ‘sol kanadının’ değerli bir gücü olabilir.” [a.g.e., s.218 vd]

Rosa Luxemburg

Kadınlara Oy Hakkı ve Sınıf Mücadelesi

“Kadınlara oy hakkı, Belçika sosyal demokrasisi saflarında program mad-

desi olarak sürekli ve genel kabul görmekle kalmamış, parlamentodaki işçi temsilcileri bu konuda 1895 yılında parlamentoda yapılan oylamada **oy birliğiyle** olumlu oy vermişlerdi. Ne var ki bu güne dek öteki Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Belçika'da da sorunun gerçekleşme olasılığı, hiç olmamıştı. Bu gün ilk kez bir gündelik siyaset sorunu olacak gibi görünürken bir de ne görüyoruz? Meğer işçi partisinin saflarında eski program talebi konusunda hiç de **tek** bir görüş hüküm sürmüyormuş. Hatta, daha hoş, Dawinne'in Bruxelles kongresindeki açıklamasına bakılırsa 'bütün parti, kadınların seçme hakkı sorununda, olumsuz bir tavır benimsiyor' imiş!

Hepsinden şaşırıncısı ise Belçikalı sosyal demokratların kadınların oy hakkına karşı kullandıkları **tanıtılma**. Şimdilerde Rus çarlığının, vaktiyle Alman hükümdarlarının siyasal haksızlıkları haklı göstermek için kullanmış oldukları savların ta kendisi bu: "Halk, henüz oy verme hakkını kullanacak kadar olgunlaşmamıştır". Halk için bizatihi siyasal hakları **kullanmaktan** başka bir siyasal olgunlaşma okulu olabilirmiş gibi! Erkek işçi sınıfı da oy pusulasını sınıf çıkarlarının bir silahı olarak kullanmayı ancak yavaş yavaş öğrenmemiş ve hâlâ daha öğrenmesi gerekmiyormuş gibi- Tersine, proleter kadınlarının siyasal hayata girmelerinden aklı başında herkes, olsa olsa işçi hareketinin eninde sonunda güçlü bir atılım yapmasını bekleyebilir. Bu perspektif, sosyal demokrasinin ajitasyon çalışması için muazzam bir yeni alan açmakla kalmayacaktır. Aynı zamanda sosyal demokrasinin siyasal ve manevi hayatının içerisine kadınların siyasal özgürleşmesiyle birlikte kuvvetli, taze bir rüzgâr esecek, bu rüzgâr, parti üyelerimizi de, ister işçi, ister yönetici olsunlar, etkisi altında bulundurduğu besbelli olan şimdiki dar kafalı aile hayatının pis havasını dağıtacaktır.

Gel gelelim Belçika'da kadınların seçme hakkını kazanmalarını ilk zamanlarda din egemenliğinin güçlenmesi gibi son derece uğursuz siyasal sonuçlar izleyebilir. Ayrıca işçi partisinin tüm örgütlenişini ve ajitasyonunu baştan aşağı yeniden biçimlendirmek gerekebilir. Tek kelimeyle, kadınların siyasal hak eşitliği **cüretli ve büyük bir siyasal tecrübedir**". [Leipziger Volkszeitung, No. 76, 4.4.1902, R. Luxemburg, **Gesammelte Werke**, Berlin 1970 c. I, 2, s. 184 vd. ndaki alıntı.]

"Kadınlar da oy verme hakkının dışında bırakılamaz. Halktan gelen kadınların devasa çoğunluğu erkekler kadar ağır çalışır ve toplumun yükünü taşır. Kadınlar, anne ve toplumun genç kuşağının eğitimcileridirler. Bu yüzden kadınlar, bütün nüfusun, yani kadınların kendilerinin, kocalarının ve çocuklarının kaderi ve hayatının söz konusu olduğu yerde tıpkı erkekler gibi oy kullanma hakkına sahip olmalıdırlar." [Was wollen wir? Kommentar zum Program der Sozialdemokratie des Königreiches Polen und Litauen (1906), R. Luxemburg, **Internationalismus und Klassenkampf**, Meuwied 1971, s. 101'deki alıntı]

Burjuva ve Proleter Kadınları ve Toplumsal İşlevleri

“Bu günkü devlet için gerçekte önemli olan, **çalışan kadınları** ve yalnız onları **oy verme hakkından yoksun bırakmaktır**. Onun haklı olarak korktuğu, çalışan kadınların, sınıf egemenliğinin bütün yılanmış kuruluşlarını, o arada her düşünen kadın proleterin can düşmanı olması gerektiği militarizmi; gümrükler denen soygun sistemini ve gıda maddeleri üzerindeki vergileri vb. tehdit etmesidir. Kadınların oy verme hakkı, iç düşmanı, devrimci sosyal demokrasiyi güçlendirebilecek olan milyonlarca kadın arkasında yer aldığı için bu günkü kapitalist devletin nefret ettiği ve korktuğu bir şeydir. İş burjuvazinin hanımlarına kalsaydı kapitalist devlet onlardan yalnızca gericiliğe etkili bir destek beklerdi. ‘Erkeklerin ayrıcalıkları’na karşı savaşta birer dişi aslan kesilen burjuva kadınlarının çoğu, oy verme hakkını elde edince uysal kuzucuklar gibi muhafazakâr ve dinci gericiliğin peşine takılacaklardır. Hatta gericilikte sınıflarının erkeklerini bir hayli geride bırakacakları kuşkusuzdur. Aralarında iş gücü sahibi olan az sayıda kadın bir yana bırakılırsa burjuvazinin kadınları toplumsal üretime katılmazlar; kocalarının proletaryadan sızdırdıkları artık değerin yalnızca tüketiminden pay alırlar, halkın gövdesine yapışmış asalakların asalaklarıdır. Tüketimden pay alanlar ise, asalaklık ‘hak’ının savunulmasında sınıf egemenliğinin ve sömürünün dolaysız taşıyıcılarından çoğunlukla daha kudurgan ve acımasız olurlar. Bütün büyük devrim mücadelelerinin tarihi bunu doğrulayan korkunç örneklerle doludur.” [Frauenwählerch, der. İkinci sosyal demokrat kadınlar günü adına Clara Zetkin, Stuttgart, 12.5.1912, R.L. **Gesammelte Werke**, c. 3. s. 162’deki alıntı]

“İktisadi ve toplumsal açıdan, sömürücü sınıfların kadınları nüfusun bağımsız bir tabakasını oluşturmazlar. Onların yerine getirdikleri tek toplumsal işlev, egemen sınıflar için birer doğal çoğalma aleti olmaktır. Buna karşılık proletaryanın kadınları iktisadi açıdan bağımsızdırlar, toplum açısından en az erkekler kadar **üretici** bir faaliyet içindedirler. Kıt ücretle ailenin gündelik geçimini sağlamada ve çocukları yetiştirmede eviçi emekleriyle erkeğe yardımcı olmaları anlamında değil. Bu emek, isterse bin türlü küçük zahmetin meydana getirdiği muazzam bir özveri ve çaba demek olsun, günümüzün kapitalist iktisadi düzeni açısından üretici değildir. Bu emek, yalnızca proleterin bir özel işi, onun nimeti ve bereketidir ve tam da bu yüzden günümüz toplumu açısından boşa harcanmıştır. Üretici sayılan, -sermaye egemenliği ve ücret sistemi devam ettiği sürece- yalnızca artık değer yaratan, kapitalist kâr üreten emektir. Bu açıdan bakınca çalgılı meyhanedeki rakkase, bacaklarıyla müteşebbisin cebine kâr akıttığı için üretici işçidir; buna karşılık proletaryanın kadınları ile analarının evlerinin dört duvarı arasındaki bütün zahmetleri üretici olmayan faaliyet sayılır. Bu, acımasız ve çılgınca bir şey gibi gözükse de günümüzün kapitalist iktisadi düzeninin acımasızlığına ve çılgınlığına kesinkes uygundur; bu acımasız gerçekliği açıklıkla ve kesinlikle kavramak ise proleter kadınları için başta gelen zorunluluktur.

Çünkü tam da bu açıdan bakıldığında kadın proleterin şimdiki siyasal eşitlik talebi, sağlam bir iktisadi temele bağlanmış olmaktadır. Milyonlarca proleter kadını, günümüzde erkekler gibi kapitalist kâr yaratıyor - ... Öyleyse bunlar, günümüz toplumu açısından en kesin bilimsel anlamıyla üreticidirler. Her geçen gün, kapitalist sömürüye uğrayan kadınların saflarını kalabalıklaştırıyorlar ... Ve böylece her geçen gün ve sanayideki her ilerleme, kadınların siyasal eşitliğinin sağlam temeline yeni bir taş ekliyor.” [a.g.e., s.163]

Kadın Emeği, Sınıf Mücadelesi ve Kadın Proleterin Eğitilmesi

“Kadınların okul eğitiminden geçmesi ve zihince geliştirilmesi, artık iktisadi mekanizmanın kendisi için gerekli hale geldi. Ataerkil ‘aile ocağı’ anlayışı kıt, dünyadan haberi olmayan kadını, günümüzde siyasal hayatın isterlerine olduğu kadar büyük sanayi ve ticaretin gereklerine de yaramaz. Ne var ki kapitalist devlet, bu konudaki ödevlerini de savsaklamıştır. Şimdiye dek kadınların zihni ve manevi bakımlardan uyandırılması ve eğitilmesi için gereken işlerin en çoğunu ve en iyisini yapanlar sendikal ve sosyal demokrat örgütler oldu. Nasıl daha on yıllar önce Almanya’da sosyal demokratlar en yetenekli, en zeki işçiler olarak biliniyor idilerse bu gün de sosyal demokrasi ve sendikalar, proletaryanın kadınlarını kısıtlı var oluşlarının pis havasından, ev işlerinin pısırik miskinliğinden ve dar kafalılığından çekip çıkardı. Proleter sınıf mücadelesi kadınların ufkunu genişletti, zihinlerini esnekletti, düşünme yeteneklerini geliştirdi, kadınların çabası için büyük hedefler gösterdi. Sosyalizm, proleter kadınlarının çoğunluğunun manevi yeniden doğuşunu gerçekleştirirken onları hiç kuşkusuz sermaye için yetenekli, üretici birer kadın işçi haline de getirmiş oldu.” [a.g.e., s. 164]

“Mülk sahibi burjuva kadınının evi onun dünyasıdır. Kadın proletere gelince, bütün dünya, acısıyla sevinçleriyle, soğuk acımasızlığı ve haşın büyüklüğüyle onun evidir. Kadın proleter, İtalyalı tünel işçisiyle birlikte İsviçre’ye gider, barakalarda kamp kurar, dinamit kapsülleriyle havaya uçurulan kayaların yanı başında türkü söyleyerek memedeki çocuğunun çamaşırlarını kurutur. İlkbaharda onu mevsimlik işçi olarak istasyonların gürültüsü içinde otururken görürsünüz ... Bunahımın sefaletini Avrupa’dan Amerika’ya taşıyan her dalga, transatlantiğin güvertesindeki kadın proleterleri de yeni bir diyara götürür ...

Toplumda iktisadi bir işlev yerine getirmediği, sınıf egemenliğinin hazır meyvelerini yediği için burjuva kadınının siyasal haklar elde etmekte gerçek bir çıkarı yoktur. Burjuva kadınları arasında yükseltildiği yerlerde kadınların eşitliği talebi maddi köklerden yoksun, tek tük zayıf grupların bir ideolojisinden, kadın ile erkek arasındaki karşıtlığın bir hayaletinden, bir garabetten başka bir şey değildir. Süfrajyet hareketinin soytarılığı buradan kaynaklanır.

Kadın proleterin siyasal haklara ihtiyacı vardır. Çünkü o, toplum içinde ... erkek proleterle aynı iktisadi işlevi yerine getirir. Çıkarları aynıdır ve bunları

savunmak için aynı silahlara ihtiyacı vardır. Onun siyasal taleplerinin kökü sömürülenler sınıfını sömürücüler sınıfından ayıran toplumsal uçurumun derinliklerindedir, erkek ile kadın karşıtlığında değil, sermaye ile emek karşıtlığındadır.” [Die Proletarierin, Sozialdemokratische Korrespondenz, No. 27.5.3.1914 içinde, R. L. Gesammelte Werke, c. 3, s. 411’deki alıntı]

“Burjuva feministleri, siyasal hakları kazanıp sonra da siyasal hayata faal olarak katılmak istiyorlar. Proleter kadınının izlemek zorunda olduğu emek kavgasının yörüngesi ise bunun tersinedir. Bu kavga, iktidarı karşı karış elde eder ve ancak bundan sonra yazılı hakları kazanabilir. Her toplumdaki yükselişin başlangıcında eylem vardı. Proleter kadınları, bütün alanlardaki faaliyetleriyle siyasal hayata sağlamca ayak basmak zorundadırlar; hakları için bir temeli ancak bu yoldan sağlayabilirler. Egemen toplum, onları yasama tapınaklarına sokmuyor, ama ... Sosyal Demokrat Parti onlara kapıları ardına kadar açıyor. Burada ... proleter kadınının önünde geniş bir siyasal çalışma ve siyasal güç alanı uzanıyor ...” [a.g.e., s. 412]

Lev D. Trotskiy

Kadınların Özgürleşmesi ve Sosyalizmde Aile Hayatının Dönüşümü

“Ev hayatı ekonomik hayattan daha tutucudur ve bunun sebeplerinden biri de, evdeki hayatın ekonomik hayattan daha az bilinçli oluşudur. İşçi sınıfı politikada ve ekonomide bir bütün olarak hareket ediyor, kendine öncülük eden Komünist Partisi’ni ön saflara doğru destekliyor ve parti kendi ortamı içinde proletaryanın tarihi hedeflerini gerçekleştiriyor. Ev hayatında ise işçi sınıfı tek tek ailelerden oluşan birtakım hücrelere parçalanmıştır. Politik rejimin değişimi, hatta ... ekonomik düzenin değişmesi –fabrikaların işçilerin eline geçmesi- bütün bunların aile şartları üzerine elbette etkisi olmaktadır, ama bunlar hep dolaylı ve dıştan etkilerdir, ailenin geçmişinden edindiği gelenekçi biçimlere hiç dokunmayan etkilerdir.

Ailede köklü bir reform, daha genel olarak, ev hayatının tüm düzenini kapsayan köklü reform, işçi sınıfının tümüyle destekleyeceği adamakılı bilinçli çabaları gerektiriyor ve bu sınıfın içinde kültür ve gelişim yolunda içten bir arzu, üstün bir birleşme kuvvetinin varlığını zorunlu kılıyor... Sovyet devletinde kadın ve erkeklerin siyasi eşitliği problemlerden biriydi ve en basitiydi. Onu daha güç bir problem izledi: kadın ve erkek işçilerin fabrika, atelye ve sendikalarda eşitliğini sağlamak ve bunu erkeklerin kadınlara zarar vermeyeceği şekilde yapmak. Ne var ki kadın ve erkeğin aile içinde **fili eşitliğini** sağlamak çok daha fazla çaba gerektiriyor. Bunu gerçekleştirmeden önce tüm evcil alışkanlıklarımızda devrim

yapmak gereği vardır ve besbelli ki aile içinde erkekle kadının arasında, hem normal anlamda hem de hayat şartları açısından fiili bir eşitlik olmadıkça, böyle bir eşitlikten, sosyal çalışmalarda veya politikada olsun ciddiyetle söz etmek yer-sizdir. Bir kadın ev işlerine kösteklenip, ailenin bakımına, yemek ve dikiş işlerine saplanıp kaldıkça onun tüm sosyal ve politik hayata katılma şansı daha başta dumura uğramıştır.” [Eski Aileden Yeni Aileye, Pravda, Moskova, 13.7.1923, Türkçesi: **Sosyalizmin Güncel Meseleleri**, İstanbul 1976, s. 40 vd.]

“İşçi devleti çocukların devletçe eğitimini sağlamak ve ailenin mutfak ve çamaşır derdini hafifletmek için daha zengin olmak zorundadır. Ailenin ekonomik şartlarının sosyalleştirilmesi, çocukların devletçe eğitilmesi, ekonomimiz bütünüyle önemli ölçüde düzene sokulmadan imkânsızdır ... Böylece yeni aileye giden yol iki yönden ilerliyor: (a) İşçi sınıfının ve bu sınıfı oluşturan fertlerin kültür ve eğitim seviyesini yükseltmek, (b) Devletçe örgütlenen işçi sınıfının maddi şartlarını iyileştirmek. Bu iki süreç birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.” [a.g.e., s. 46-47]

“Gündelik aile hayatının biçimini değiştirmek için iki yol vardır: yukarıdan ve aşağıdan. ‘Aşağıdan’, yani tek tek ailelerin yeteneklerini, çabalarını toparlayıp, ortak mutfakları, çamaşırhaneleri vb. olan **daha büyük aileler** kurmak. ‘Yukarıdan’ denirken kastedilen, devletin ya da yerel Sovyetlerin **toplu işçi konutları**, ortak lokaller, çamaşırhaneler, çocuk yuvaları vb. inşa etmeye yönelik inisiyatifleridir. İşçilerin ve köylülerin devleti olan bir devlette bunlar birbirine engel olmaz; birinin ötekini tamamlaması gerekir. Yeni bir hayatın inşasında bizzat işçi ailelerinin bağımsız el birliği olmasaydı devletin çabalarının hiçbir değeri olmazdı; ama tek tek işçi ailelerinin olanca enerjilerini bu işe harcamaları da, yerel Sovyetlerin ve devletin öncülüğü ve yardımı olmasaydı gene başarısız kalırdı. Çalışmayı yukarıdan ve aşağıdan eş zamanlı olarak sürdürmek gerekir.” [Moskova’da işçi kadınlar toplantısına mektup, Pravda, 28.11.1923, İngilizce baskısı, **Women and the Family**, New York 1972’den, Alm. Frau, Familie und Revolution, Westberlin t.y., s.15 vd.ndaki alıntı]

“Uyuşukluk ve kör alışkanlık ne yazık ki hâlâ çok güçlü. Kör, sersem alışkanlığın etkisi ise, hiçbir yerde aile içerisindeki donuk, kapalı hayatta olduğu kadar büyük değil. Peki, uygarlıktan uzak aile gelenekleriyle savaşıma, en başta kimin ödevidir, devrimci kadının değilse? Bütün ileri işçilerin beslenme ve çocuk yetiştirme işlerine faal olarak katılma sorumluluğundan başışık olduklarını söylemek istemiyoruz bununla. Ama **yeni olan** için en enerjik, en sebatlı şekilde mücadele edenler **eski olanın** acısını en çok çekenlerdir. Mevcut aile ilişkileri altında en çok acı çekenler ise kadın ve anadır. Bu yüzden proleter komünist kadın—onun peşinden de her bilinçli kadın—gücünün ve dikkatinin büyük bir bölümünü **gündelik hayatın yeniden biçimlendirilmesine ayırmalıdır...**” [a.g.e., s.23]

Aleksandra Kollontay

Yeni Cinsel Ahlâk ve Kadının Sosyalizm Eliyle Kurtarılışı

“İşçi sınıfının gereksinimlerinden doğan cinsel ahlâk bu sınıfın toplumsal mücadelesinin bir aracı olunca, burjuvazinin ‘yenilikler’ diye gördüğü şeyler toplumsal egemenliğini kesin olarak yıkmaktan başka bir işe yaramıyor ... Burjuva entelektüellerinin çözülmez evlilik yerine medeni nikâhın daha kolay çözülebilen, daha serbest bağlarını koymaya kalkışması, burjuvazinin toplumsal dayanıklılığı olan tekeşli-mülk sahibi ailenin vazgeçilmez temellerini sarsmıştır. İşçi sınıfı için ... cinslerin birliğinde daha çok esneklik ve daha az sağlamlık tamamen uyum halindedir. Ve hatta bu durum doğrudan doğruya işçi sınıfının temel ödevlerinden ileri gelir. **Evlilikte bağımlılık faktörünü inkâr**, burjuva ailenin son yapay bağlarını da koparır. Oysa, bir sınıfın üyelerinden birinin diğerine bağımlılığı faktörü, aynen mülkiyet faktörü gibi, proletarya psikolojisine temelden aykırıdır. Devrimci sınıf, üyelerinden birini, yarı ve tek aile hücrelerine değil, her şeyden önce sınıfın çıkarlarına hizmet etme ödeviyle yükümlü bağımsız temsilcisini ‘bağlamakta’ yarar görmez. Ailenin ve sınıfın yararları dolayısıyla sık sık çıkan çatışmalar –örneğin grevlerde, mücadeleye katılmada- ve bu durumlarda proletaryanın uyguladığı manevi ölçü, yeni proleter ideolojisinin temelini belirler, hem de yeterince açık bir biçimde.” [Yeni Ahlâk ve İşçi Sınıfı, Ankara 1974, s. 235 vd.]

“İşçi sınıfı ahlâkı, bireysel mutluluğun ve ailenin hesabına, evin duvarları dışında açılan yaşama kadının katılmasını isteyecektir. Kadını eve bağlamak, aile çıkarlarını birinci sıraya sokmak, eşlerin birbiri üzerinde mutlak mülkiyet hakları olduğu düşüncesini yaymak, bütün bunlar işçi sınıfı ideolojisinin, dayanışmanın, arkadaşlığın temel ilkesini bozan sınıf toplulukları zincirini kıran eylemlerdir. Bir kişinin diğer bir kişiye sahip olması anlayışı, tek ve aynı bir sınıfın üyelerinin bağımlılığı ve eşitsizliği düşüncesi, proletaryanın temel ilkesi olan **arkadaşlığın** özüne ters düşer. Yükselen sınıfın ideolojisinin temeli olan bu ilke, proletaryanın cinsel ahlâkı ile ilgili, şekillenme halindeki yeni yasaya rengini vermekte ve onu belirlemektedir. Bu ilke yardımıyla insan psikolojisi, mülkiyet duyguları yerine dayanışma ve özgürlük duygularının, eşitsizlik ve bağımlılık yerine arkadaşlık duygularının birikimi doğrultusunda dönüşüme uğruyor.” [a.g.e., s.236-37]

İlkel Komünizmde Cinsiyetlerin Hak Eşitliği

“Kadının konumu daima bir iktisadi sistemin o sıradaki gelişme aşamasında kendisine verilen emek görevlerinin bir sonucudur. İlkel komünizmde –özel mülkiyetin bilinmediği ve insanların küçük sürüler halinde ortalıkta dolaştığı o inanılmayacak kadar geçmişte kalmış zamanda yani, erkeğin konumu ile kadının-

ki arasında hiçbir fark yoktu. İnsanlar, avlanarak ve yabani meyve ve ot toplayıcılığıyla elde ettikleriyle beslenirlerdi. İlkel insanın gelişiminin bu döneminde ... erkeğin ve kadının ödevleri ve görevleri birbirinden ayrılmazdı. Bilgili antropologların araştırmaları, insanlığın en geri gelişme aşamalarında, yani avcı ve toplayıcılar aşamasında kadın ile erkeğin bedeni özellikleri, güçleri ve çeviklikleri arasında büyük farklar bulunmadığını ortaya koymuştur.” [Die Situation der Frau in der gesellschaftlichen Entwicklung, 1921’de Sverdlov Üniversitesinde işçi ve köylü kadınlar önünde verilen on dört konferans, Frankfurt 1975 –İsveççe çevirisinden aktarılmıştır- s.14 vd.]

Çiftçilik ve Ana Erki – Hayvancı Göçebeler ve Baba Erki

“Tarımla uğraşan tribülerin kadınlarının çok daha büyük bir eşitlikten yararlandıkları kanıtlanmıştır. Hatta bazı köylü tribülerin ana erkil bir sistemleri vardı ... Oysa baba erki, yani baba hukukunun hakimiyeti –tribünün en yaşlısının iktidar konumunda bulunuşu-, hayvancılıkla uğraşan halklarda, göçebelerde gelişmiştir. Bu neden böyle oldu ve bize neyi gösterir? Sebebi elbette kadının ekonomideki rolüydü. Çiftçilik yapan halklarda esas üretici kadındı. Çiftçiliği ilk kez düşünenin kadın olduğunu gösteren çok sayıda kanıt vardır; ‘tarımda ilk işçi’ kadındı. Ev yönetiminin en eski biçimlerinde kadının oynadığı rolle ilgili bir sürü ilginç olgu Marianne Weber’in ‘Das Mutterrecht’ adlı kitabında bulunmaktadır ...” [a.g.e., s.17]

(Kadın, tohumluk tahılın işlevini ve iktisadi bir yardımcı malzeme olarak ateşi keşfeder, göç hareketlerinin yerleşik düzene geçmesinin, hiç değilse düzene bağlanmasının savunuculuğunu yapar.)

Burjuva ve Proleter Kadın Hareketleri

“Kadın hareketi’ ... kapitalizm için tipik olan bir çelişkinin sonucuydu: Üretimde kadınların yükselen oranı; toplum, evlilik ve devlette uğradıkları sürekli ayrımcılığa kesinlikle uygun düşmüyordu.

Özel, bağımsız bir ‘kadın sorunu’ yoktur. Kadını ezen burjuva toplumundaki güç sermaye ile emek arasındaki büyük çelişkinin bir parçasıdır. Bir yandan kadının üretime katılması ile öbür yandan genel olarak yasal haklarından yoksun oluşu arasındaki çelişki, o zamana dek hiç bilinmeyen bir olayın ortaya çıkmasına yol açtı: kadın hareketinin oluşmasına. Ama bu hareket, en baştan birbirine taban tabana zıt iki doğrultuya bölündü: Hiziplerden biri burjuva kadın hareketinin bayrağı altında örgütlenirken öbür hizip işçi hareketinin bir parçası oldu.” [a.g.e., s.127]

“Burjuva feministleri, kadının hiçbir alanda erkekten aşağı olmadığını olanca çabalarıyla kanıtlamaya çalışırlarken kadının, toplumun özel bir dikkat göster-

mesini gerektiren biyolojik özelliklerini tamamen yok saydılar. İlkel komünizm döneminde, tribü kadınlara özenle bakardı; çünkü kadınlar, bir yandan tribü ekonomisinin başlıca üreticileriyken bir yandan da çocuk doğurarak tribüyü büyütürlerdi. Üretimdeki bütün görevleri erkeklerin yerine getirdiği tarihi dönemlerde ise, çocukları eskiden olduğu gibi kadının dünyaya getirmesine karşın toplum açısından kadını erkekle eşit kılmak için zorlayıcı bir sebep kalmaz. Erkek ile kadın toplumsal bakımından yararlı bir iş yapıyorlarsa toplum, ancak o zaman, kadının ana ve çocukların eğiticisi olarak yerine getirdiği ek toplumsal işleve özel bir dikkat ve ihtimamla karşılık vermeye hazır olur.” [a.g.e., s.129]

“Feministlerin kavramadıkları bir başka nokta da kadının, belirli bedeni özelliklerinden dolayı her zaman ayrıcalıklı bir yerde bulunacağı, toplumun kadının bu özel değerleri karşısında göstereceği saygının ona zarar vermesine kesinlikle gerek olmadığıdır. Kadının ille erkekle aynı işi görmesi gerekmez ki. Erkeklerle hak eşitliğini güvence altına almak için **kolektif için eş değerli bir iş yapması**, fazlasıyla yeterlidir. Feministler, bu bağlantıyı kavramaktan uzaktılar; o yüzden de hareketleri dar kafalı ve tek yanlıydı.” [a.g.e., s.129 vd.]

“... işçi hareketinin nihai hedefin aynı zamanda kadın sorununun çözümünü de birlikte getireceğini ilkin ne kadın işçi, ne de işçi sınıfı anlamıştı. İşçi sınıfı, **proletaryanın içerisinde antagonist çelişkiler ya da çıkar karşıtlıkları olmadığı** bilincine ... ancak yavaş yavaş vardı. İşin makineleşmesiyle, hâlâ artakalmış farklı emek faaliyetleri birleşti; öyle ki kadın ve erkek işçilerin çıkarları bugün aynıdır. **Proletarya birliktir**. Cinsiyetler arasında savaşa yer vermeyen, uzun dönemli hedefleri arasında kadının kurtuluşu da bulunan bir sınıftır o.

Burjuva kadın hareketi hak eşitliği parolası altında gelişti. Kadın işçilerin ilân ettikleri ilk parolanın talebi ise şunu talep ediyordu: çalışma hakkı. Geçen yüzyılın ellili yıllarında kadın işçiler aşağıdaki talepler için mücadele etmekteydiler:

1. Erkek çalışma arkadaşlarıyla aynı koşullarla sendikalara girebilmek için.
2. Eşit işe eşit ücret.
3. Kadının emeğinin korunması (bu talep ilk kez 19. yüzyılın sonunda ortaya çıktı).
4. Anaların geniş kapsamlı olarak korunması.

Taleplerin hiçbirisi proletaryanın sınıf çıkarlarıyla çelişmemektedir; tam tersine bunlar tipik proleter talepleridir.” [a.g.e., s.140]

Alleksandra Kollantay, daha ileride erkek sendikalarının kadınların girişine karşı, kadınların rekabetine karşı –vasıfsız kadın işçilerin yaratacağı ücret baskısından korkarak- gösterdiği direnişten ve kapitalist sanayi toplumunun dinamiği ile sosyalist aydınlanmanın bu direnişleri en sonunda yenilgiye uğratıp cinsiyetler arasında sınıf dayanışmasını kurduğundan söz eder.)

Burjuva Evliliğin Çözülüşü ve Sosyalizmde Ortaklaşa Yaşam Biçimleri

“Savaş komünizmi döneminin emekçiler cumhuriyetinde ev ekonomisi, kolektif toplumsal tüketime yerini bırakma eğilimi gösterdi (toplu konutlar, toplu kantinler vb.) ... Erkek kendi ücretiyle bir kadına ‘bakamıyor’du artık, çünkü ihtiyaçları –lojman, giysi, besin maddesi, yakacak- bir kişiye ancak yetecek miktarda sınırlanmıştı ... İkincisi, erkek kendi ‘yiyecek payını’ onunla paylaşmak zorunda kaldığında evlilik bir ‘avantaj’ olmaktan çıkıyordu; gerçekte, kadın ya da erkek kendi belgeleriyle kişisel yiyecek payını, onları çalıştıran kurumdan doğrudan doğruya alıyordu, yani kadının ya da kocanın aracılığı söz konusu değildi; durum böyle olunca da, elbette, evlilikler çıkar nedeniyle değil, karşılıklı gönül eğilimi ve aşk nedeniyle kuruluyordu.” [Marksizm ve Cinsel Devrim; Ankara 1974, s.307 vd.]

Evli çiftin karşılıklı ilişkilerinde oluşan büyük değişiklik gözlerimizin önündedir; en tuhafı da, yeni yaşam tarzı ve yeni törelerin eski burjuva ailesine de yansımakta oluşudur. Yakın bir zamana kadar asalak olan burjuva hanımefendiler, devrimden sonra Sovyet yönetim merkezlerine akın ettiler ve yaşamlarını kazanmak için çalışmaya koyuldular; kocaları karşısında hemen bağımsız bir tavır sağıladılar. Kadının kocasından daha fazla kazanması sık sık rastlanan bir durum ve böyle olunca da, hoş tutan ve boyun eğen eski kadının, şimdi aile reisi olduğu görülüyor. Kadın bürosuna koşarken kocası odun kesiyor, ocağı yakıyor, alışveriş yapıyor ... Ama, doğrusunu söylemek gerekirse, yukarıda belirttiğimiz burjuva kadınlar, savaş komünizmi yıllarının bütün sıkıntılarına kimi zaman cesaretle dayandılar; yaşamın yoksulluklarına ve sürekli bozukluklarına karşı mücadele ederek çalışma ve ev işini uzlaştırmayı öğrendiler ...”

Kadınların Kurtuluşunun Güçlükleri ve NEP

“Kadınlar eskiden olduğu gibi en düşük ücretli mesleklerde çalıştıkça fuhuşun örtülü biçimi de var olacak, çünkü kadın, geçinebilmek için ek bir gelir kaynağına ihtiyaç duyacaktır. Öyle olunca da ister bir evliliğe iktisadi çıkar hesabıyla girilsin, ister arada bir fuhuş yapılsın, hiç far etmeyecektir.

Ancak iktisat politikamızın şimdiki rotası, kadınlarımızı yeniden işsizlik heylûlâsıyla tehdit ediyor. Kadınlarımız için şimdiden hissedilir hale gelen bu gelişme, en sonunda mesleki fuhuşun artmasına da yol açacaktır; iktisat politikamızın bugünkü rotası, yeni bir bilincin gelişmesini de durduruyor. Bu sürecin erkek ile kadın arasında yeni ve gerçekten komünist bir ilişkinin oluşmasını da nasıl engellediğini günden güne gözlemleyebiliyoruz.” [Situation der Frau, s.227]

BİYOĞRAFİK NOTLAR

EDWARD AVELING. 1851'de doğan İngiliz biyologu, Darwin'in yandaşı, 80'li yıllardan başlayarak sosyalist yayımcılık yaptı, 1873'te Karl Marx ile tanıştı. 1884'ten başlayarak Marx'ın en küçük kızı Eleanor'un hayat arkadaşı. Kapital c. I'ın çevrilmesine, "Sosyalistler Birliği"nin kuruluşuna (1884) katıldı. 1889, 1891, 1893 tarihli Uluslararası Sosyalist İşçi Kongrelerinde delege. 1898'de öldü.

ELEANOR MARX-AVELING. 16.1.1855'te doğan sosyalist yayımcı. Friedrich Engels'in yönetimi altında çalıştı, Marxizmin propagandasını yaptı, Londra tersane işçileri grevinin (1889) örgütlenmesine ve 1889 tarihli Uluslararası Sosyalist İşçi Kongresinin hazırlıklarında katıldı. II. Enternasyonalin 1891 ve 1893 tarihli kongrelerinde delege. Aveling'in sadakatsizliği karşısında umutsuzluğa kapılarak hayatına son verdi (1898). Londra'daki büyük bir kablo fabrikasındaki kadın işçilerin sendikasını kurdu, grevlerini yönetti, sendikayı "National Gas Workers and General Labourers Union"a bağladı ve bu örgütü uluslararası kongrede temsil etti. Engels Sorge'ye yazdığı bir mektupta hava gazcılar sendikasının "el altından" Eleanor (Tussy) tarafından yönetildiğini ve öbür sendikalarından "çok daha iyi" görüldüğünü yazar. Engels'e göre Eleanor'u çok seven işçiler, ona "our mother" demekteymişler.

AUGUST BEBEL. 1840'ta Köln'de bir astsubayın oğlu olarak doğdu, proleter bir çevrede büyüdü. Tornacı çıraklığı yaptı (1864'te torna ustası), 1860'ta "Endüstri Eğitimi Derneği"ne girdi, 1863'te "Alman İşçi Dernekleri"nin Frankfurt/M. de yapılan ilk kurultayına katıldı, 1867'de Wilhelm Liebknecht ile birlikte kurucusu olduğu "Saksonya Halk Partisi"nden millet vekili seçilerek Kuzey alman **Reichstag**'ında yer aldı, 1869'da Eisenach'ta (Eisenach programı) Almanya "Sosyal Demokrat İşçi Partisi"nin kuruluşuna katıldı. 1872'de Liebknecht ile birlikte iki yıl kalebentliğe mahkûm edildi. "Eisenachçılar"ın "Almanya Sosyalist Partisi" içinde "Lasalle'ciler" ile birleşmesine katıldı. 1877'de gene tutuklandı. Dünya çapında ün kazanan **Kadın ve Sosyalizm** kitabını kaleme aldı. Sosyalistlere karşı yasa döneminde millet vekili dokunulmazlığından yararlanarak yasa dışı partinin fiili yöneticisi oldu. Sosyalistlere karşı yasanın yürürlükten kalkışından sonra SPD'nin önce saymanı, ardından da Singer ile birlikte başkanı oldu (Berlin 1902). İlmli Marxist doğrultunun (merkez) temsilcisi olarak parti içindeki değişik eğilimleri ve kümeleşmeleri (revizyonistler ve sol radikaller) bir arada tutmayı başaran Bebel'in yönetimi altında parti güçlenerek kitle partisi haline geldi ve hatırı sayılır üye sayılarına ulaştı (1913: 982.850 üye, 1.465.212 parti basını abonesi); büyük seçim başarıları kazandı (1912'de %34,8 oyla **Reichstag**'ın en güçlü partisi). Bebel 1913'te Passag (İsviçre)'de öldüğünde uluslararası düzeyde tanınmış bir işçi önderiydi; cenazesi, Zürich'te bir kitle

gösterisiyle kaldırıldı.

CHARLES FOURIER. 7.4.1772'de Besançon'da zengin ve bir tüccarın oğlu olarak dünyaya geldi. Devrim sırasında servetini yitirdi, ölümüne değin iktisadi sıkıntılar içinde ticaret işlerinde memur olarak çalıştı. Yazıları (*Théorie des quatre mouvements*, 1808, *Traité de l'association domestique-agricole*, 1829) uzun süre hiç dikkatleri çekmedi. On yıl süreyle her gün öğleyin saat 12'de ilk **phalanstère**'in kuruluşu için kendisine bir milyon frank vereceğini umduğu meseni bekledi. Temel düşüncesindeki dâhice yön toplumsal emeğin, bireylerin "doğal tutkularının ve eğilimlerinin" çalışma içinde doyurulmasını sağlayacak biçimde örgütlendirilmesi, özgürce bir araya gelecek çalışma grupları, işlerin sık sık değiştirilmesi, çalışmayı bir spor ve oyun karakterine büründürecek grup yarışması, bu amaca hizmet edecekti. 10.10.1837'de Paris'te öldü. Bu ütöpik hayal-pereste karşı ileri sürdükleri gerekçeli çekincelere karşın Marx ve Engels tarafından kendisine büyük değer verildi.

MOSES HESS. 21.1.1812'de hâli vakti yerinde bir tüccarın oğlu olarak Bonn'da doğdu, bir süre oranın üniversitesinde öğrenim gördüyse de okulu bitiremedi. Fransız sosyalizmini (Fourier, Saint-Simon, Cabet) erken bir tarihte Paris'te tanıdı ve bu akımı Alman felsefi düşüncesiyle birleştirmeye çalıştı. Ciezkowski'nin eylem felsefesi fikrine coşkuyla sarıldı ve onu kesinleştirdi. Bir süre, kendisine erkenden hayran kaldığı Marx ile çalıştı. Özellikle Engels'in isteksizliği, ama aynı zamanda kendisinin çok daha farklı, bütün Tanrı tanımazlığına karşın "dini" duyarlılığı, onu sonradan bilimsel sosyalizmin kurucularına yabancılaştırdı. Kırklı yılların başlarında işçi hareketi üzerinde büyük olan nüfuzu, 1848'den başlayarak Marx ve Engels tarafında geriletildi. Başka çabalarının yanı sıra **Rom und Jerusalem** adlı yazısıyla da Siyonizmin öncülerinden sayılır. 1875'te Paris'te öldü.

KARL KAUTSKY. 16.10.1854'te bir Çek tiyatro işçisinin oğlu olarak Prag'da doğdu. Bir yarı yıl süreyle Viyana üniversitesinde tarih ve doğa bilimi derslerini izledi; ardından Zürich'te "Socialdemokrat"ın redaktörü oldu. 1881'de Marx'ı Londra'da ziyaret etti; 1883'te yeni kurulan teorik parti gazetesi "Die Neue Zeit"ın yayımını üzerine aldı. Bu gazete ve yazdığı çok sayıda kitap ve risalelerle Kautsky, 1914'e kadar SPD'nin fikri çehresinin belirlenmesinde Marx ve Engels dışında kimsenin olamadığı kadar etkili oldu. SPD'nin sosyalistlere karşı yasanın kaldırılışından sonraki ilk programı olan Erfurt programının (1891) teorik bölümünü Kautsky, eylem programını Bernstein, kaleme aldılar. Kautsky'nin programa ilişkin yorumu, siyasal bir ilmiyal rolünü yerine getirdi. **Die Agrarfrage** (1899) adlı kitabında -reformcu David'in tersine- tarımın büyük işletmeler halinde kooperatif bir örgütlenişe kavuşturulmasını savundu. Pek çok konuşmasında

ve risalesinde revizyonist Bernstein ile mücadele ettiyse de Bernstein'ın ölçütleriyle nesnel ve ciddi bir hesaplaşmaya girişmedi. 1905'te Kautsky, siyasal kitle grevinin sistemli olarak yaygınlaştırılmasını savunan "solcular"ı da karşısına aldı. Kitle grevinin belirli anlarda kullanılabilecek bir mücadele aracı olduğunu reddetmeksizin bu eğilimlere set çekmeyi bildi. SPD, ona göre "devrimci bir partiydi, ama devrimler yapan bir parti değildi". 1914'te Kautsky, savaş ödeneklerinin ancak belirli siyasal koşullara bağlı olarak onaylanmasını önerdi; görüşlerini kabul ettiremeyince, ilerde çoğunluktan ayrılarak USPD'yi kuracak olan sol muhalefete katıldı. Bunun üzerine 1917'de "Neue Zeit"ın yayımını Cunow'a bırakmak zorunda kaldı. Bolşeviklerin iktidarına ilişkin ilk haberlerin gelmesinin hemen ardından Kautsky, birçok çalışmasıyla Lenin'e ve partisine karşı mücadele açtı; bu tutumu, Lenin'in kendisine "dönek" lâkabını takmasına yol açtı. 1920'de bağımsız Gürcistan işçi cumhuriyetinde Menşevik hükümetin konuğu oldu; bu yoldan yeni Rusya üzerine kişisel izlenimler de edinmiş oldu. 1922'de USPD ile SPD'nin yeniden birleşmesini sevinçle selâmladıysa da -Avusturya sosyal demokrasisinin daveti üzerine- 1924'te Viyana'ya yerleşti; bu kentte 1934'te Dollfuss'un hükümet darbesine tanık oldu ve darbenin eleştirel bir tahlilini yaptı. Alman birliklerinin girişinden önce kaçabildiği Hollanda'da 17.10.1938 günü öldü. 1927'de yayımlanan ve çok daha eski yazılarından bazılarının da içinde yer aldığı baş yapıtında (**Die materialistische Geschichtsauffassung**) dünya görüşünü ayrıntılı olarak ortaya koydu.

ALEKSANDRA KOLLANTAY. 1872'de Rus Finlandiya'sında hâli vakti yerinde bir müteşebbisin kızı olarak dünyaya geldi. Genç yaşında sosyalizme ilgi duydu ve Menşeviklere katıldı. İlk yayınları "Finlandiya İşçilerinin Hayatı" (1903), "Finlandiya ve Sosyalizm" (1906) üzerinedir. Kadın sorununun öneminin erkenden farkına vardı ve daha öz yaşam öyküsünün taslağında (1926) kadının kurtuluşunu işçi sınıfının kurtuluşuyla eş değerli gördü. 1909'da "Kadın Sorununun Toplumsal Temelleri", 1913'te "Toplum ve Analık" yayımlandı. Ekim devrimini izleyen ilk yıllarda "yeni cinsel ahlâk"ın temsilcisi oldu ve geleneksel evliliğin ötesinde de cinsiyetler arasında arkadaşça ilişkilerin savunuculuğunu üstlendi. Yeni İktisat Politikası (NEP)'nin ilk yıllarında işçi muhalefeti içinde yer aldı. Ancak Stalin döneminin kovuşturmalarının -1922'den başlayarak büyük bir başarıyla Sovyetler Birliği diplomatik servisinde çalıştığı için olacak- dışında kaldı. Arka arkaya Oslo, Stockholm, Meksiko ve yeniden Stockholm orta ve büyükelçiliklerinde bulundu. 13.3.1940'ta Finlandiya ile Sovyetler Birliği arasında barış antlaşmasının imzalanması onun çabaları sayesinde gerçekleşti. 1952'de Moskova'da öldü.

PAUL LAFARGUE. Marx'ın ikinci damadıdır; 1842'de Santiago de Cuba'da doğdu. Fransa'ya yerleşti; **commune** ayaklanmasına katıldığından yurt

dışına kaçmak zorunda kaldı. 1882'de döndüğü Paris'te Jules Guesde ile birlikte Marxist bir işçi partisi kurdu. Lafargue, Fransız sosyalizmi içerisinde Jaurés'in başım çektiği reformcu eğilime karşı mücadele ederek pek çok yazısında Marx'ın öğretilerinin propagandasını yaptı –ama kayın pederini her seferinde hoşnut edemedi. 1911'de kendini öldürdü.

ROSA LUXEMBURG. 1870 ya da 1871'de –kesin doğum tarihi bilinmiyor- Rus-Polonya sınırındaki Zamosc'ta liberal bir Yahudi tüccar ailesinin kızı olarak dünyaya geldi. Daha öğrenciyken sosyalist oldu. Öğrenimini yaptığı Zürih'te Plehanov, Akselrod, Parvus, Vera Zasuliç, Leo Jogiches ile tanıştı; Jogiches ile birlikte "Polonya Sosyalist Partisi"ni yönetti. 1899'da doktora çalışması (**Die industrielle Entwicklung Polens**) kitap halinde yayımlandı. 1898'den sonra Dresden ve Leipzig'de gazetecilik, sonraları serbest yazarlık yaptı. Bebel, Kautsky ve Klara Zetkin ile birlikte revizyonizme karşı mücadele etti (**Sosyal Reform ya da Devrim**, 1899; Türkçesi: 1975). 1903'te bir siyasal araç olarak genel grevi savundu. 1906'da Rus devrimi nedeniyle Varşova'da tutuklandı; mahut Varşova kalesinde hapis yattı. Serbest bırakılınca **Grevler, Sendikalar, Partiler**'i yazdı. 1907'de Berlin'deki parti okuluna iktisat öğretmeniydi. Tamamlanmamış **İktisat Nedir?** (der. Paul Levi, 1925; Türkçesi: 1987) ile emperyalizm teorisine özsel bir katkı olan baş yapıtı **Sermaye Birikimi** (1913; Türkçesi: 1986) bu faaliyetinin sonuçlarıdır. 1914'te sosyalistlerin çoğunluğunun savaş sorunuyla ilgili tavırlarına karşı çıktı; 1914'ten sonra birçok kez hapse girdi. KPD'nin 1918'de içinden çıktığı Spartakus-Bund'un kurucuları arasında yer aldı. Rosa Luxemburg, şûralar cumhuriyetini savunarak kurucu meclisin toplantıya çağırılmasına karşı çıktıysa da Spartakus-Bund'un ulusal konferansında Karl Liebknecht ile birlikte, millet meclisi seçimlerine katılınmasını destekledi; ancak oylamayı kaybetti. 15.1.1919'da Karl Liebknecht ile birlikte sağcı gönüllü kıtalarının askerleri tarafından katledildi.

CLAUDE-HENRI DE ROUVROY, COMTE DE SAINT-SIMON. 17-60'ta Paris'te soy ağacını Büyük Karl'a kadar götüren soylu bir ailenin evlâdı olarak doğdu. D'Alambert ve başkalarından gördüğü eğitim, hür fikirli bir aydın olarak yetişmesini sağladı. Saint-Simon, hareketli bir hayat sürdü. Amerika'da Birleşik Devletler'in bağımsızlığı için savaştı. Fransız Devrimi sırasında bütün aristokratik ve ruhani ayrıcalıkların kaldırılmasını talep etti, laik yönetime devredilen vakıf mallarıyla spekülasyon yaptı, karanlık mali işleri yüzünden hapse düştü, tedhiş döneminin sonunda hatırı sayılır bir servete kondu, servetini mesenlik yaparak çok geçmeden tüketti, 1805'ten sonra hep maddi güçlükler içinde yaşadı. Saint-Simon liberal bir devlet ve ekonomi biçiminin toplumsal sorunları çözemeyeceğine inandığı için bilimsel olarak temellendirilmiş bir örgütlenme biçimine kavuşturmak istediği **sanayiciliğin** peygamberiydi (**L'Industrie**, 1817 vd.) Ona göre mülkiyet ilişkileri sinai çalışma düzeniyle çelişmekteydi; sınıf mü-

cadeleleri yoluyla ekonomi ve mülkiyet düzeni değiştirilebilirdi. Saint-Simon, sınıf mücadelesini geride bırakmak ve uyumlu, ahlâki bir üreticiler toplumu kurmak istiyordu; bu toplumda bankerler, bilginler, teknisyenler ve sanatçılar topluluğu güdeceklerdi. Marx'ın Owen ile Fourier'nin yanında "ütopik sosyalistler" arasında saydığı Saint-Simon gerisinde etkili bir okul bıraktı; bu okulun en önemli temsilcileri olan Bazard ile Enfantin, özellikle demir yolları inşasının propagandasını yaptılar. Saint-Simon, 1825'te öldü.

FLORA TRISTAN. Perulu bir milyonerle bir Fransız kadınının kızı olarak 1803'te Paris'te doğdu. Babasının erken ölümü ve ailesinin dini nikâhının Fransa'da tanınmaması dolayısıyla yoksul düştü. Zihni yeteneklerini baskı altında tutan bir girişimciyle (litografyacı) evlendi ve ancak hayatına yönelik başarısız bir suikasttan sonra kocasından ayrılabilirdi. Peru'da hâli vakti yerinde akrabalarından mali yardım alma çabası başarısızlığa uğradı. Peru'dan döndüğünde "Bir Paryanın Yolculuğu" başlığı altında Peru halkının hayatına ilişkin sarsıcı izlenimlerini kaleme aldı. Akrabaları, kitabı herkesin gözünün önünde yakıtılarak kendisine bağladıkları küçük ödeneği kestiler. Kendi mutsuz evliliğinin verdiği tecrübeyle Flora Tristan, çağdaş toplumda kadının durumunu anlamaya yöneldi. "Mephis ya da Proleter" adlı toplumsal romanında ilk kez, maceralı, fantastik ayrıntılarla iç içe, İngiltere'de de defalarca incelediği (bunları "Londra'da Gezintiler"de anlatır) Toplumsal Sorun konusundaki görüşlerini dile getirdi. Sonunda, 1843 tarihli baş yapıtı "Union ouvrière" (İşçi Birliği)'de geliştirdiği mezhepler dışı bir dini sosyalizme bağlandı. Dini bir misyon bilinciyle Fransa içinde çıktığı özverili ajitasyon gezilerinde özellikle işçi ve küçük burjuva kadınlara seslenmeye çalıştı. Çağdaşı ilk sosyalistler arasında yalnız Victor Considérant'ı yanına çekebilirdi. 14.11.1844 günü, çıktığı ajitasyon gezisinde hastalanmış ve yorulmuş olarak Bordeaux'da öldü.

LEV DAVIDOVIÇ TROTSKIY. Politikacı ve yazar olarak yetenekleri eşit düzeyde olan Trotskiy, Rus sosyalizminin en büyüleyici simaları arasında yer alır. 1879'da Yahudi bir çiftlik sahibinin beşinci çocuğu olarak Yanovka (Ukrayna)'da doğdu. Daha lise öğrencisiyken Marxist çevrelerle ilişki kurdu ve ilk başlardaki kuşkusunun ardından işçi hareketine katıldı. Matematik öğrencisi olarak bulunduğu Odesa'da oradaki işçiler arasında ajitasyon yaptı, hapse girdi, ardından da dört yıl süreyle Sibirya'ya sürüldü. 1902'de kaçmayı başardı. Londra'ya sığındı; orada Lenin, Plehanov ve Martov ile tanıştı ve "İskra"da çalışmaya başladı. 1903 Bruxelles kongresinde parti tüzüğü üzerine çıkan tartışmada Lenin'in merkeziyetçi ve otoriter parti anlayışına karşı tavır aldı; **Siyasal Görevlerimiz** (1904) adlı yazısındaki polemğin konusu da aynıdır. 1905 devriminde 26 yaşındaki Trotskiy Petrograd Sovyetinin düşünsel önderi oldu. Yeniden hapse girince **Sonuçlar ve Olasılıklar – Devrimin İtici Güçleri** (1905) adlı yapıtında ünlü sürekli devrim

teorisini formüle etti: Rus proletaryası, sanayileşmiş Avrupa ülkelerin sosyalist devrimden de önce Rus burjuvazi devrimini daha ileri sosyalist devrime dönüştürecek, Orta Avrupa ülkeleri arkadan gelecekti. 1914'te savaşın başlamasından sonra Lenin gibi İkinci Enternasyonalin savaşa girme konusundaki tutumuna karşı çıktı. Amerika'ya sığındı, şubat devriminin patlak vermesinden sonra döndüğü Petrograd'da özellikle Kronştadtlı denizciler arasında ajitasyon yürüttü. Petrograd Sovyetinin başkanı olarak, o sırada Trotskiy'in sürekli devrim tezini benimsemiş olan Lenin ile uzlaştı ve Lenin ile birlikte Zinovyev ile Kamenev'in karşısında yer alarak Kerenskiy hükûmetine karşı bir silahlı ayaklanma için çalıştı. Trotskiy, Petrograd ekim devriminin başında yer aldı. Dış işleri halk komiseri olarak Almanya ile Brest-Litovsk Barışını (1918) yaptı; savaş komiseri olarak da Kızıl Orduyu kurdu, iç savaşta karşı devrimci beyaz muhafızları ve müttefik müdahale kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Edebi sorunlarla uğraşmasının bir ürünü **Edebiyat ve Devrim** (Türkçesi 1976) adlı kitabı oldu; bu kitapta fütürizm ve Proleter Sanatı sorunuyla hesaplaştı. Trotskiy, Lenin'in önceden atanmış halefi sayılıyor idiye de Lenin'in 1924'teki ölümünden sonra Stalin tarafından tasfiye edildi. Stalin'in tersine sosyalizmin yalnız tek ülkede inşa edilemeyeceği fikrini savundu. Trotskiy, 1927'de Alma Ata'ya sürüldü; 1929'da Sovyetler Birliği dışına çıkarıldı. Bundan sonra sürdüğü huzursuz hayat, onu Türkiye'ye, Fransa'ya, Norveç'e, en sonunda da Meksika'ya sürükledi. Kitap ve yazılarıyla Stalin'e karşı umutsuz bir mücadeleyi sürdürmeye çalıştı (**Rusya'da Hakiki Vaziyet**, 1927, Türkçesi 1932; **İhanete Uğrayan Devrim**, 1936, Türkçesi 1980; **Stalins Verbrechen**, 1937). Bunların dışında Trotskiy, **Rus Devriminin Tarihi** (1932)'ni ve **Hayatım** (1932, Türkçesi 1970) adlı öz yaşam öyküsünü kaleme aldı. Yazılarında Rus devriminin yozlaşmasını Thermidor sonrasında Fransız Devriminin tasfiyesiyle karşılaştırdı, Marx'ın "Bonaparte'çilik teorisi"ni Stalinci bürokrasiye uyguladı ve nihayet Rusya'da ikinci bir devrim çağrısı yaparak çok sayıda sosyalist partiye izin verilmesini istedi. 1940'ta Trotskiy, Stalin'in bir ajanı tarafından buz kazmasıyla öldürüldü.

CLARA ZETKIN. 1857'de Saksonya'nın Wiedenau kentinde doğdu. Erken yaşta sosyal demokrasiye katıldı ve II. Enternasyonalin kuruluş kongresinde Emma Ihrer ile birlikte Alman kadın işçi derneklerini temsil etti. 1891'den 1917'ye kadar Alman sosyal demokrasisinin kadın gazetesi "Die Gleichheit"ı çıkardı; bu gazete, 1907'den başlayarak aynı zamanda sosyalist kadınların uluslar arası organı oldu. Teorik bakımdan çok daha yeterli ve kendisinden genç olan Rosa Luxemburg ile dost olan Clara Zetkin de partinin sol kanadındandı. KPD (Spartakusbund)'nin kurucuları arasında yer alan Zetkin 1919'dan sonra bu partinin merkez komitesi üyesi, 1920-1933'te **Reichstag** üyesi oldu; KPD içinde de kadın hareketinin sözcülüğü yaptı. 1933'te sürgündeyken Moskova yakınlarındaki Arhagelskoye'de öldü.